

บทที่ 4

บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน

ในการผลักดันการร่างและจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับใหม่

หลังจากที่คณะกรรมการปฏิรูปการเมืองได้จัดทำร่างแก้ไขรัฐธรรมนูญ มาตรา 211 เสร็จสมบูรณ์ นำเสนอต่อคณะรัฐมนตรี และได้นำร่างแก้ไขรัฐธรรมนูญดังกล่าวเข้าสู่การพิจารณาของที่ประชุมร่วมกันของรัฐสภา รัฐสภาได้ลงมติให้ความเห็นชอบในร่างแก้ไขรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ 14 กันยายน 2539 และได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาในวันที่ 22 ตุลาคม 2539

เมื่อนายบรรหาร ศิลปอาชา ประกาศยุบสภาในวันที่ 27 กันยายน 2539 เนื่องจากพรรคร่วมรัฐบาลและสมาชิกพรรคชาติไทยบางส่วน กัดดันนายบรรหารให้สนับสนุนพลเอก ชวลิต ยงใจยุทธ เป็นนายกรัฐมนตรี แต่นายบรรหารไม่เห็นด้วย ในช่วงของการหาเสียงเลือกตั้ง พรรคการเมืองที่คาดว่าจะได้เป็นรัฐบาลคือ พลเอก ชวลิต ยงใจยุทธ หัวหน้าพรรคความหวังใหม่ และ นายชวน หลีกภัย หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ ต่างก็หยิบยกเอาเรื่องการปฏิรูปการเมืองขึ้นมา โฆษณาหาเสียงไปตามกระแสความต้องการของสังคม เพื่อมุ่งหวังให้พรรคของตนชนะการเลือกตั้ง

ภายหลังการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2539 พลเอก ชวลิต ยงใจยุทธ หัวหน้าพรรคความหวังใหม่ ได้รับความเห็นชอบจากสภา ให้ขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี มีการจัดตั้งรัฐบาลผสมประกอบด้วยพรรคการเมือง 6 พรรค คือ พรรคความหวังใหม่ พรรคชาติพัฒนา พรรคกิจสังคม พรรคประชากรไทย พรรคเสรีธรรมและพรรคมวลชน กระแสเรียกร้องปฏิรูปการเมือง และการประกาศสนับสนุนปฏิรูปการเมือง จึงมีผลผูกมัดรัฐบาลพลเอก ชวลิต ดำเนินการให้ได้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่เพื่อปฏิรูปการเมืองต่อไป

ตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญมาตรา 211 ที่ได้แก้ไขเพิ่มเติมนั้น เมื่อได้มีการประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว จะต้องมีการตราพระราชกฤษฎีกาเพื่อรับสมัครสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ¹ ภายใน 30 วัน และรัฐสภาจะต้องดำเนินการคัดเลือกสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ² จำนวน 99 คน (ตัวแทนของประชาชนจากจังหวัดต่าง ๆ 76 คน ผู้เชี่ยวชาญสาขากฎหมายมหาชน 8 คน สาขารัฐศาสตร์ หรือรัฐประศาสนศาสตร์ 8 คน ผู้มีประสบการณ์ด้านการเมือง การบริหารราชการแผ่นดิน หรือการร่างรัฐธรรมนูญ 7 คน) ภายใน 90 วัน และสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ

¹ โปรดดู ที่มาของสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ ในภาคผนวก ง.

² โปรดดู ผู้สมัครสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญจำแนกตามประเภทต่าง ๆ ในภาคผนวก จ.

จะต้องดำเนินการร่างรัฐธรรมนูญ ให้แล้วเสร็จภายใน 240 วัน (22 สิงหาคม 2540) และนำเสนอต่อรัฐสภาเพื่อขอความเห็นชอบก่อน หากรัฐสภาให้ความเห็นชอบ ให้ประธานรัฐสภานำขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อพระมหากษัตริย์ทรงลงพระปรมาภิไธย และเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ หากรัฐสภาให้ความเห็นชอบด้วยคะแนนเสียงไม่ถึงกึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิก รัฐสภาทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ให้ประธานรัฐสภาดำเนินการนำร่างรัฐธรรมนูญให้ประชาชนลงมติ ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กฎหมายกำหนด³

ความเคลื่อนไหวขององค์กรพัฒนาเอกชนในช่วงการคัดเลือกสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ (ส.ส.ร.)

เมื่อพิจารณารัฐธรรมนูญ มาตรา 211 ที่ได้แก้ไขแล้ว มีประเด็นสำคัญคือ การให้มีสภาร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งการร่างรัฐธรรมนูญจะต้องฟังความคิดเห็นของประชาชนเป็นสำคัญ⁴ และกำหนดให้มีผู้ที่จะมาร่างรัฐธรรมนูญมาจากประชาชนทั่วไปและผู้มีความรู้ ประชาชนจึงสามารถเกี่ยวข้องได้ 2 ทางคือ เกี่ยวข้องโดยตัวคนที่จะเข้าไปร่างรัฐธรรมนูญ กับการเกี่ยวข้องตอนที่ร่างรัฐธรรมนูญซึ่งต้องฟังความคิดเห็นของประชาชน ดังนั้นในช่วงการคัดเลือกสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ ตัวแทนภาคประชาชนจึงเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง

ในกรุงเทพมหานคร อาจารย์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตัวแทนจากองค์กรพัฒนาเอกชน ด้านสิ่งแวดล้อม และสมัชชากรุงเทพ ได้ร่วมกันก่อตั้ง “กลุ่มการะเกด” (The Karaket Group) ประกอบด้วยสมาชิกประมาณ 30 คน อาทิ นายแก้วสรร อติโพธิ์ นายขวัญสรวง อติโพธิ์ นายเดช พุ่มคชา (นักเคลื่อนไหวประชาธิปไตย) นายอนุชาติ พวงสำลี (นักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม) เป็นต้น โดยกลุ่มการะเกดได้รณรงค์ให้องค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ และองค์กรภาคประชาชน เข้ามาร่วมกันผลักดันการปฏิรูปการเมืองและติดตามการร่างรัฐธรรมนูญของสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ กลุ่มการะเกดจะเป็นศูนย์กลางรวบรวมความคิดเห็นของประชาชน และนำเสนอต่อสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ โดยจัดทำประชาพิจารณ์ว่าประเด็นใดบ้างที่ประชาชนต้องการให้บัญญัติในรัฐธรรมนูญและจัดเวที “สมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญพบประชาชน” จัดเสวนาหัวข้อ “ประชาชนกำหนดรัฐธรรมนูญ” เสนอให้แต่ละจังหวัดจัดตั้งสมัชชาเพื่อสะท้อนปัญหาของแต่ละจังหวัด สมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญมีหน้าที่รวบรวมเจตนาารมณ์ ของแต่ละกลุ่ม นำไปประกอบในการร่างรัฐธรรมนูญ⁵

³ ณัฐพงศ์ โปษะบุตร, การปฏิรูปการเมืองเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ (เอกสารวิจัยส่วนบุคคล สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ, 2540), หน้า 3.

⁴ โปรดดู กระบวนการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ในภาคผนวก ฉ.

⁵ Bangkok Post (November 24, 1996), p.2.

สมาพันธ์ประชาธิปไตย สมาพันธ์แรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ สหพันธ์แรงงานธนาคาร และการเงินแห่งประเทศไทย กลุ่มแพทย์เอกชน องค์กรครู สมาคมแรงงานการเงินการธนาคาร สภานายความ และองค์กรประชาธิปไตยอื่น ๆ ได้ประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้สมัครสมาชิกสภา ร่างรัฐธรรมนูญมาก ๆ เพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญ และป้องกันการบล็อคโหวต สมาพันธ์ประชาธิปไตยยังได้จัดอภิปรายรณรงค์การร่างรัฐธรรมนูญในต่างจังหวัด และแจกเอกสาร เรียกร้องให้บรรจุประเด็นต่าง ๆ ไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ดังนี้⁶

1. ให้ใช้ระบบเลือกตั้งแบบเขตเดียวเบอร์เดียว ผสมกับระบบสัดส่วนในการเลือกตั้ง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และแยกอำนาจฝ่ายบริหารออกจากฝ่ายนิติบัญญัติ
2. ทำให้การเมืองเป็นของประชาชนโดยแท้จริง
3. ต้องมีระบบตรวจสอบนักการเมืองที่เข้มงวด เช่น ศาลปกครอง ศาลคตินักการเมือง เป็นต้น
4. รัฐธรรมนูญต้องเป็นกฎหมายสูงสุดที่แท้จริง ต้องมีศาลรัฐธรรมนูญ
5. บทบัญญัติว่าด้วยสิทธิมนุษยชนที่ประเทศไทยได้ลงนามรับรองไว้กับสหประชาชาติ และองค์กรระหว่างประเทศ ต้องถูกนำมาตราไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่อย่างครบถ้วน

องค์กรพัฒนาเอกชนด้านสตรี 24 องค์กรทั่วประเทศ ได้รวมตัวกันเป็นคณะทำงาน เครือข่ายผู้หญิงกับรัฐธรรมนูญ เพื่อสนับสนุนให้ผู้หญิงสมัครสมาชิกสภา ร่างรัฐธรรมนูญ และเข้ามา มีบทบาทในการร่างรัฐธรรมนูญด้วย คณะทำงานชุดนี้ได้ดำเนินการจัดทำจดหมายเปิดผนึกถึง พลเอก ชวลิต ยงใจยุทธ นายกรัฐมนตรี เพื่อเรียกร้องให้การรับสมัครสมาชิกสภา ร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นโอกาสแรกที่ประชาชนได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ได้เป็นไปอย่างถูกต้องและโปร่งใส โดย นอกจากจะขอให้พลเอก ชวลิต สั่งการให้ทุกหน่วยงานดำเนินการประชาสัมพันธ์เชิญชวนผู้ไปสมัคร สมาชิกสภา ร่างรัฐธรรมนูญแล้ว ยังขอให้เจ้าหน้าที่รัฐทุกจังหวัด จัดเวทีให้ผู้สมัครสมาชิกสภา ร่าง รัฐธรรมนูญได้แนะนำตนเองและแสดงแนวความคิดต่อสาธารณะ จะทำให้กระบวนการเลือกสรร ระหว่างผู้สมัครเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ คณะทำงานเครือข่ายผู้หญิงกับรัฐธรรมนูญได้เผยแพร่ และสนับสนุนให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง ในกระบวนการจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ให้ได้มาซึ่ง รัฐธรรมนูญที่จะเสริมสร้างความเสมอภาคระหว่างบุคคลกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะหญิงกับชายและ ผลักดันกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิสตรีและเอื้อประโยชน์ต่อสตรีและเด็ก⁷

⁶ มติชนรายวัน (9 ธันวาคม 2539), หน้า 10.

⁷ สัมภาษณ์ ผุสดี ตามไท, คณะทำงานเครือข่ายผู้หญิงกับรัฐธรรมนูญ, 22 กรกฎาคม 2543.

สำหรับกลุ่มองค์กรสตรี 24 องค์กร ที่รวมตัวเป็นคณะทำงานเครือข่ายผู้หญิงกับรัฐธรรมนูญ ประกอบด้วย คณะทำงานติดตามการพัฒนาสตรีในประเทศไทย, โครงการผู้นำสตรีท้องถิ่นสถาบันเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาชนบท จุฬาฯ, สถาบันผู้หญิงกับการเมือง, สถาบันวิจัยบทบาทหญิงชายเพื่อการพัฒนา สมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรี, สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์, ฝ่ายสตรีและแรงงานสภาสตรีแห่งชาติ ในพระบรมราชินูปถัมภ์, โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กลุ่มเพื่อนแรงงานหญิงไทยในเอเชีย, กลุ่มบูรณาการแรงงานสตรี, กลุ่มผู้หญิงเดือนตุลา, มูลนิธิเอเชีย, มูลนิธิเพื่อนหญิง, มูลนิธิผู้หญิง, สหทัยมูลนิธิ, สถาบันพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำ, สมาคมสิทธิและเสรีภาพของประชาชน, ชมรมทนายความสตรี, ชมรมผู้นำสตรีภาคใต้, โครงการสตรีศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่, โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาสตรีล้านนามหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ศูนย์สตรีศึกษาเพื่อการพัฒนาสตรี มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ชมรมส่งเสริมบทบาทสตรี นครราชสีมา, กลุ่มผู้นำการพัฒนาสตรี จ.นนทบุรี และกลุ่มเพื่อนหญิงอำนาจเจริญ

ทางด้านสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) ได้ออกแถลงการณ์ความว่า ตามที่มีการให้ผู้สมัคร ส.ส.ร. ในแต่ละจังหวัด ได้คัดเลือกกันเองเพื่อให้เหลือจังหวัดละ 10 คน แล้วส่งรายชื่อให้รัฐสภาคัดเลือกให้เหลือจังหวัดละ 1 คน รวมทั้งการคัดเลือกจากบัญชีรายชื่อนักวิชาการที่สถาบันอุดมศึกษาเป็นผู้เสนอ สนนท. เห็นว่า

1. กระบวนการคัดเลือกทางอ้อมดังกล่าวไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมคัดเลือกและรัฐสภาไม่มีหลักเกณฑ์แน่นอนว่าจะใช้วิธีการคัดเลือกอย่างไร ดังนั้น ส.ส.ร. ที่ได้รับการคัดเลือกจึงไม่สามารถอ้างได้ว่าเป็นตัวแทนประชาชน
2. กรอบการแก้ไขรัฐธรรมนูญ ม.211 กำหนดไว้ว่า การจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ ส.ส.ร. ต้องคำนึงถึงความเห็นของประชาชนเป็นสำคัญ ดังนั้น ส.ส.ร. ต้องยึดหลักดังกล่าว โดยจัดตั้งคณะกรรมการรับฟังความเห็นของประชาชน และเปิดเวทีประชาพิจารณ์ในทุกภูมิภาค เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ที่จะตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างแท้จริง
3. รัฐสภาต้องสร้างความเชื่อถือศรัทธาให้ประชาชนวางใจในการทำหน้าที่ตามที่รัฐธรรมนูญกำหนด โดยนำกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญที่ตกไปจากการยุบสภาครั้งที่ผ่านๆ มา เช่น พ.ร.บ. ศาลปกครอง พ.ร.บ. แสดงบัญชีทรัพย์สินของนักการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พ.ร.บ. คณะกรรมการเลือกตั้งมาพิจารณา โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น^๘

ด้านสื่อมวลชน นอกจากจะเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้สมัครสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญแล้ว ยังมีบทบาทในการระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนได้อย่างกว้างขวาง การรณรงค์ในวงกว้างผ่าน

^๘ The Nation (December 3, 1996), p.6

สื่อมวลชน เพื่อชักชวนผู้มีสิทธิ์ทุกคนให้สมัครรับเลือกตั้ง และทำให้ประชาชนเกิดความตื่นตัวโดยหนังสือพิมพ์มติชนได้เปิดคอลัมน์พิเศษ เพื่อนำเสนอเรื่องราวการสมัครสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ บทวิเคราะห์วิจารณ์ บทสัมภาษณ์ และจัดกิจกรรมพิเศษเพื่อร่วมผลักดันการปฏิรูปการเมืองรวมทั้งเปิดศูนย์ปฏิบัติการปฏิรูปการเมือง หนังสือพิมพ์มติชน เพื่อรองรับการปฏิรูปการเมือง⁹

ในภาคกลาง อาทิ จังหวัดนครสวรรค์ ตัวแทนกลุ่มแพทย์ กลุ่มนักธุรกิจ กลุ่มธนาคาร กลุ่มนายควม กลุ่มเกษตรกร ได้ร่วมกันรณรงค์และผลักดันคนดีมีความรู้ความสามารถ เข้าไปทำหน้าที่ในสภาร่างรัฐธรรมนูญ มีการจัดตั้งสมัชชาประชาชนเพื่อประชาธิปไตยขึ้น ดำเนินกิจกรรมเพื่อปฏิรูปการเมือง โดยจัดพิมพ์ใบปลิวและเอกสารให้ความรู้ประชาชน ถึงลักษณะหน้าที่ของการเลือกตั้งสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อสรรหาตัวแทนไปทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญ นอกจากนี้สมัชชาประชาชนเพื่อประชาธิปไตยจังหวัดนครสวรรค์จัดอภิปรายเรื่อง “รัฐธรรมนูญใหม่ใครจะร่าง...นักการเมืองหรือประชาชน” ร่วมกับกลุ่มการะเกด และสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

จังหวัดระยอง กลุ่มหลัก ๆ ที่เคลื่อนไหวเพื่อเข้ามามีบทบาทในสภาร่างรัฐธรรมนูญ คือ หอการค้าจังหวัด นักธุรกิจ สภาอุตสาหกรรมท้องถิ่นจังหวัด และนายควม

จังหวัดชลบุรี จัดตั้งสมัชชาร่างรัฐธรรมนูญจังหวัดชลบุรี เพื่อผลักดันบุคคลผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมสมัครสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ

ในภาคเหนือ องค์กรพัฒนาเอกชนอื่น ๆ อาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และกลุ่มนักธุรกิจ ร่วมกันจัดตั้งคณะทำงานเพื่อควบคุมตรวจสอบการดำเนินงานของสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ และจัดประชาพิจารณ์เพื่อรวบรวมความคิดเห็นของประชาชนในการปฏิรูปการเมือง รวมถึงการร่วมมือประสานงานกับองค์กรพัฒนาเอกชนในภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อกดดันต่อสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ¹⁰

จังหวัดน่าน แกนนำองค์กรพัฒนาเอกชนจังหวัดน่าน ร่วมกับกลุ่มเครือข่ายชมรมต่าง ๆ ด้านองค์กรพัฒนาเอกชน ร่วมกันรณรงค์ประชาชนสมัครสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อป้องกันกลุ่มการเมืองส่งคนของพรรคการเมืองเข้ามาบลิ้อคโหวตในการเลือกตั้ง

จังหวัดเพชรบูรณ์ ชมรมพัฒนาประชาธิปไตยจังหวัดเพชรบูรณ์ เคลื่อนไหวให้ประชาชนในจังหวัดสนใจและมีส่วนร่วมกับรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ให้มากที่สุด และดำเนินการก่อตั้ง “สมัชชา” ขึ้นเพื่อผลักดันการปฏิรูปการเมือง

⁹ มติชนรายวัน (26 พฤศจิกายน 2539), หน้า 10.

¹⁰ The Nation (November 29, 1996), p.2.

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สมัชชาคนจน และองค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ มีแนวความคิดในการร่างรัฐธรรมนูญของกลุ่มเพื่อสะท้อนความต้องการ โดยเน้นสิทธิการมีส่วนร่วมของประชาชนในทางการเมืองและการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

กลุ่มองค์กรประชาธิปไตยในต่างจังหวัดได้ร่วมกันจัดกิจกรรม เพื่อรณรงค์ให้มีผู้สมัครสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ และเปิดเวทีให้ผู้สมัครแต่ละคนได้กล่าวถึงประเด็นสำคัญที่จะเข้าไปร่างรัฐธรรมนูญ ขณะมีการร่างรัฐธรรมนูญ ได้ใช้กลไกของสมัชชาคนจนและสมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสานรวบรวมประชาคมติของคนที่เสนอต่อสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ โดยนายสมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์ ผู้อำนวยการศูนย์ข้อมูลท้องถิ่นเพื่อการพัฒนา สถาบันราชภัฏนครราชสีมา เป็นผู้ทำการสำรวจ

กลุ่มนักวิชาการภาคตะวันออกเฉียงเหนือร่วมกับหลายองค์กรพัฒนาเอกชน มีมติจัดตั้ง “โครงการประชาคมติอีสาน” ขึ้น เพื่อทำหน้าที่ประสานงานให้ประชาชนทุกสาขาอาชีพมีส่วนร่วมในการปฏิรูปการเมือง ด้วยการเสนอเนื้อหาในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ “โครงการประชาคมติอีสาน” เคลื่อนไหวใน 4 เรื่อง คือ

1. ทำการสำรวจประชาคมติคนอีสาน เกี่ยวกับสาระสำคัญทางการเมืองที่จะต้องปฏิรูป โดยสนับสนุนและช่วยเหลือกลุ่มวิชาการและองค์กรประชาธิปไตยที่เคลื่อนไหวอยู่ในกรุงเทพมหานคร
2. ดำเนินการร่วมกันยกร่างรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน โดยเน้นหนักเฉพาะภาคประชาชนที่ควรเพิ่มสาระบัญญัติเข้าไป อาทิ กรรมสิทธิ์ชุมชน นโยบายแห่งรัฐเรื่องที่ดินทำกิน ค่าชดเชย หรือค่าทดแทนให้กับประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการต่าง ๆ หนี้สินเกษตรกร การปกครองตนเองของท้องถิ่น เป็นต้น
3. การรณรงค์กดดันและร่วมเคลื่อนไหว โดยร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อให้สภาร่างรัฐธรรมนูญทำตามเจตนารมณ์ของประชาชนที่ต้องการปฏิรูปการเมืองอย่างแท้จริง ไม่ใช่ปฏิรูปเพื่อนักการเมือง
4. การขยายการรับรู้ไปสู่ชาวบ้าน เกษตรกร และนักเรียนนักศึกษาอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง

องค์กรที่มีบทบาทเคลื่อนไหวดังกล่าว ประกอบด้วย กลุ่มนักวิชาการ ตัวแทนสมัชชาคนจนในจังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ กาฬสินธุ์ สกลนคร และนครพนม โครงการเด็กไร้โอกาส มูลนิธิครูทิม บุญอึ้ง สภาองค์กรครูเพื่อสังคม สหกรณ์การเกษตร กลุ่มเยาวชนป่าดงใหญ่ บุรีรัมย์ และผู้แทนองค์กรการศึกษาศาสนาสถาบันราชภัฏในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จังหวัดมหาสารคาม ประชาคมจังหวัดมหาสารคามซึ่งประกอบด้วย องค์กรพัฒนาเอกชน ชมรมสิทธิมนุษยชนภาคอีสาน ตัวแทนนิสิตนักศึกษา ได้ร่วมกันรณรงค์เกี่ยวกับการเลือกตั้งสมาชิก

สภาวาระรัฐธรรมนูญ โดยมีมติให้ทุกองค์กรพรรคการเมืองผู้มีสิทธิไปสมัครเป็นจำนวนมาก และจัดตั้งสมาชิกสภาวาระรัฐธรรมนูญจังหวัดมหาสารคาม ให้ผู้สมัครทุกคนเป็นสมาชิก รวมทั้งเรียกร้องให้ ผู้ที่ได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาวาระรัฐธรรมนูญของจังหวัด ต้องฟังเสียงของสมาชิกประชาชนก่อนเสนอความคิดเห็นในระดับประเทศ¹¹

จังหวัดกาฬสินธุ์ มูลนิธิองค์กรกลางเพื่อประชาธิปไตยจังหวัดกาฬสินธุ์ ได้ประสานงานกับองค์กรกลางทั่วประเทศ ดำเนินการจัดตั้งสมาชิกสภาวาระรัฐธรรมนูญจังหวัดขึ้น โดยให้ทุกจังหวัดพรรคการเมืองผู้มีคุณสมบัติลงสมัครสมาชิกสภาวาระรัฐธรรมนูญให้มากที่สุด

การผลักดันร่างรัฐธรรมนูญขององค์กรพัฒนาเอกชน

กระบวนการผลักดันร่างรัฐธรรมนูญขององค์กรพัฒนาเอกชนเริ่มตั้งแต่การส่งผู้สมัครสมาชิกสภาวาระรัฐธรรมนูญ¹² โดยคาดหวังให้มีตัวแทนขององค์กรพัฒนาเอกชนในสภาวาระรัฐธรรมนูญเพื่อเชื่อมโยงข้อเรียกร้องไปยังตัวแทนที่ได้รับเลือกเป็น ส.ส.ร. แม้ว่าผลการเลือก ส.ส.ร. ของรัฐสภาจะปรากฏว่าตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชนที่ได้รับคัดเลือกในรอบแรก ไม่สามารถผ่านการคัดเลือกของรัฐสภาทั้งหมด เนื่องจาก ส.ส.ร. ประเภทตัวแทนจังหวัดส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กับฝ่ายการเมืองและหลายองค์กรก็ไม่ส่งผู้สมัคร ส.ส.ร. อาทิ สมาพันธ์ประชาธิปไตย เพราะเห็นว่าวิธีการคัดเลือก ส.ส.ร. เอื้ออำนวยต่อฝ่ายการเมืองที่จะสนับสนุนคนของตนเข้าไปมีตัวแทนในสภาวาระรัฐธรรมนูญได้มากกว่า ซึ่งสมาพันธ์ประชาธิปไตยไม่มีความกดดันในบทบาทดังกล่าว¹³ แต่องค์กรพัฒนาเอกชนได้ดำเนินการผลักดันอยู่ภายนอกสภาวาระรัฐธรรมนูญอย่างต่อเนื่อง โดยการผลักดันข้อเรียกร้องซึ่งเป็นความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ ผ่านทางกระบวนการรับฟังความคิดเห็นและประชาพิจารณ์ คณะกรรมการวิสามัญรับฟังความคิดเห็นและประชาสัมพันธ์ประจำจังหวัดประกอบด้วยผู้ได้รับเลือกเป็น ส.ส.ร. ในรอบแรกจังหวัดละ 10 คน ซึ่งมีตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชนส่วนหนึ่งที่สามารถประสานกับ ส.ส.ร. และประชาชนในแต่ละจังหวัด เป็นการรณรงค์ร่างรัฐธรรมนูญระดับจังหวัดทั่วประเทศ¹⁴ องค์กรพัฒนาเอกชนดำเนินการผลักดันข้อเรียกร้องต่อคณะกรรมการวิสามัญรับฟังความคิดเห็นและประชาสัมพันธ์ด้วยการเสนอความคิดเห็นในประเด็นต่าง ๆ ของปัญหาที่ต้องการให้มีปฏิรูปการเมือง อาทิ ประเด็นสิทธิเสรีภาพของประชาชน ประเด็นการใช้อำนาจรัฐประเด็นการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ โดยเสนอแนะแนวทางต่าง ๆ¹⁵ นอกจากนี้ยังได้จัดการประชุมเพื่อระดมความคิดเห็นที่หลากหลาย

¹¹ มติชนรายวัน (26 พฤศจิกายน 2539), หน้า 10.

¹² โปรดดู รายชื่อสมาชิกสภาวาระรัฐธรรมนูญ ในภาคผนวก ข.

¹³ สัมภาษณ์ เหวง ไทจิราการ, อดีตประธานสมาพันธ์ประชาธิปไตย (พ.ศ. 2540 - พ.ศ. 2542), 30 สิงหาคม 2543.

¹⁴ สัมภาษณ์ เรื่องรวี พิชัยกุล, ผู้จัดการโครงการ มูลนิธิเอเชีย, 4 สิงหาคม 2543.

¹⁵ สัมภาษณ์ เสรี สุวรรณานนท์, สมาชิกสภาวาระรัฐธรรมนูญ จังหวัดกรุงเทพมหานคร, 20 กันยายน 2543.

จากประชาชน โดยเชิญ ส.ส.ร. เข้าร่วมอภิปราย และสรุปข้อเสนอเป็นมติเสนอต่อสภาร่างรัฐธรรมนูญ ขณะเดียวกันองค์กรพัฒนาเอกชนหลายองค์กรก็มีกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญ ควบคู่ไปกับ ส.ส.ร. อาทิ กลุ่ม 28 องค์กรประชาธิปไตย กลุ่มการเกิดเป็นต้น ด้วยวิธีการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญควบคู่ไปกับ ส.ส.ร. และนำเอาความคิดเห็นที่ได้ข้อสรุปจากการประชุมสัมมนาระดมความคิดเห็นขององค์กรตัวแทนประชาชนต่าง ๆ พิจารณาควบคู่ไปกับร่างรัฐธรรมนูญของ ส.ส.ร. จากนั้นก็สร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับ ส.ส.ร. อาทิ นายแก้วสรร อติโพธิ์ ส.ส.ร. ประเภทผู้เชี่ยวชาญสาขากฎหมายมหาชน สามารถเชื่อมโยงกับกลุ่มการเกิดได้ นายโกศล ศรีสังข์ ส.ส.ร. มหาสารคาม เชื่อมโยงกับกลุ่มองค์กรประชาธิปไตย นางสุนี ไชยรส ส.ส.ร. หนองบัวลำภู เชื่อมโยงกับกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน ด้านสตรี และด้านสิทธิเสรีภาพ เป็นต้น

นอกเหนือจากการระดมความคิดเห็นจากประชาชนอย่างกว้างขวางแล้ว องค์กรพัฒนาเอกชนยังดำเนินการเผยแพร่แนวความคิดเรื่องการปฏิรูปการเมือง ผ่านทางคณะกรรมการรณรงค์เพื่อการปฏิรูปการเมือง ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามคำสั่งของนายกรัฐมนตรีเพื่อเผยแพร่ รณรงค์ให้การปฏิรูปการเมืองเป็นไปอย่างกว้างขวาง คณะกรรมการชุดนี้ประกอบด้วยรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ดร.โกคิน พลกุล เป็นประธาน กรรมการอื่น ๆ 3 ฝ่าย คือฝ่ายแรก มหาวิทยาลัยของรัฐมีทั้งสิ้น 33 แห่ง ฝ่ายที่สอง สถาบันราชภัฏ ซึ่งมีอยู่ 36 แห่ง และฝ่ายที่สาม กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน แม้ ส.ส.ร. ได้พยายามอย่างเต็มที่ที่จะจัดให้มีการอภิปราย ประชาพิจารณ์ในทุกอำเภอในจังหวัดของตนเองแต่เนื่องจากข้อจำกัดทุก ๆ ด้าน ทั้งในแง่เวลา งบประมาณ กำลังคน การดำเนินการดังกล่าวจึงครอบคลุมคนได้บางส่วน ช่องว่างนี้เองที่เปิดโอกาสให้คณะกรรมการรณรงค์เพื่อการปฏิรูปการเมืองดำเนินการในกลุ่มคนที่แตกต่างกันไป ในทางปฏิบัติจึงพบว่า องค์กรพัฒนาเอกชนบางกลุ่มได้พยายามรณรงค์กับชาวเขาซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่จัดประชาพิจารณ์ จากกลุ่มครูโรงเรียนมัธยมศึกษาซึ่งยังไม่ได้แสดงความคิดเห็นของตนต่อบุคคลหรือหน่วยงานใด ๆ¹⁶

ชุดเอกสารเผยแพร่เพื่อการปฏิรูปการเมืองของคณะกรรมการประกอบด้วย 1. แผนพัฒนาการเมือง 2. กระบวนการจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ 3. รัฐธรรมนูญกับประชาชน 4. ประชาชนกับบทบาททางการเมือง 5. สิทธิและเสรีภาพ 6. ระบบและวิธีการเลือกตั้ง 7. คณะกรรมการการเลือกตั้ง 8. การออกเสียงประชามติ 9. รัฐสภา : สภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา 10. รัฐบาล : คณะรัฐมนตรี 11. ความสัมพันธ์รัฐสภา : รัฐบาล 12. ศาลรัฐธรรมนูญ 13. พรรคการเมือง 14. ศาลปกครอง 15. การกระจายอำนาจและการปกครองท้องถิ่น 16. การปฏิรูประบบราชการและบริการประชาชน 17. การปฏิรูปการศึกษา

¹⁶ สมคิด เลิศไพฑูรย์, "คณะกรรมการรณรงค์เพื่อปฏิรูปการเมือง", วัฏจักร (19 มิถุนายน 2540), หน้า 9.

เนื้อหาของการรณรงค์เป็นบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน มหาวิทยาลัย และสถาบันราชภัฏ เอกสารเผยแพร่เป็นการให้ข้อมูลทุกด้านที่มีอยู่เพื่อให้ประชาชนตัดสินใจด้วยตัวเอง มีได้ถูกชี้แนะโดยรัฐบาล และได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาล คณะกรรมการรณรงค์เพื่อปฏิรูปการเมืองกับสภาร่างรัฐธรรมนูญดำเนินงานในลักษณะหนุนเสริมประสานงานกันโดยการจัดทำประชาพิจารณ์ การจัดอภิปรายของมหาวิทยาลัยและองค์กรพัฒนาเอกชนก็ได้เชิญ ส.ส.ร. เข้าร่วมเป็นวิทยากร ส.ส.ร. ก็เชิญอาจารย์มหาวิทยาลัยมาช่วยงานด้วย¹⁷

เครือข่ายองค์กรประชาธิปไตย

ในการผลักดันข้อเรียกร้องให้ได้รับการตอบสนองในร่างรัฐธรรมนูญขององค์กรประชาธิปไตยได้รวมตัวกันชุมนุมเคลื่อนไหวกว้างขวาง ประชาชนโดยวิธีการใช้รถเคลื่อนที่ปราศรัยจุดย่อยและจุดใหญ่ (หน้ารัฐสภา, สนามหลวง) รณรงค์เผยแพร่แนวความคิดผ่านทางสื่อต่าง ๆ เป็นการส่งข่าวสารให้ประชาชนทั้งในองค์กรและนอกองค์กร เพื่อประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญของการได้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ซึ่งมีประเด็นสำคัญอันนำไปสู่การปฏิรูปการเมืองไทย อาทิ เพิ่มสิทธิเสรีภาพของประชาชน ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น การห้าม ส.ส. เป็นรัฐมนตรี กระบวนการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทั้งการตรวจสอบโดยตรงโดยประชาชน (ประชาชนผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง 5 หมื่นคน เข้าชื่อร้องขอให้ถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองหรือข้าราชการระดับสูงหากมีพฤติการณ์สุ่อทุจริตหรือร้ายว้ยผิดปกติ) องค์กรตรวจสอบของสังคม (คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ คณะกรรมการการเลือกตั้ง) สิทธิของประชาชนในการต่อต้านการรัฐประหาร เป็นต้น¹⁸

องค์กรประชาธิปไตยร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนด้านต่าง ๆ ดำเนินการประชาสัมพันธ์ร่างรัฐธรรมนูญกับประชาชนแต่ละจังหวัดแต่ละภูมิภาค และประชุมหารือเพื่อกำหนดข้อคิดเห็นเป็นมติร่วมกันสัปดาห์ละ 2 ครั้งนำเสนอต่อสภาร่างรัฐธรรมนูญทุกสัปดาห์ หากสามารถรณรงค์ให้ประชาชนแสดงความเห็นด้วยสื่อมวลชนมีการตอบรับสนับสนุน ก็เกิดเป็นกระแสกดดันไปยัง ส.ส.ร. และรัฐสภาได้¹⁹ ซึ่งในทางปฏิบัติข้อเรียกร้องหลายประเด็นจากองค์กรพัฒนาเอกชนได้ถูกนำมาประกอบการพิจารณาตัดสินใจของ ส.ส.ร. ทั้งที่ ส.ส.ร. มีสิทธิ์ต่อต้าน แต่เมื่อนำเสนอเรื่องไป ส.ส.ร. ก็รับเอาไปดำเนินการ²⁰ อีกช่องทางหนึ่งคือ การยื่นหนังสือและเข้าพบ ส.ส.ร. โดยอาศัยความสัมพันธ์

¹⁷ สัมภาษณ์ พิภพ ธงไชย, เลขธิการคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย, 29 สิงหาคม 2543.

¹⁸ สัมภาษณ์ เหวง โตจิราการ, อดีตประธานสมาพันธ์ประชาธิปไตย (พ.ศ. 2540 - พ.ศ. 2542), 30 สิงหาคม 2543.

¹⁹ สัมภาษณ์ พิภพ ธงไชย, เลขธิการคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย, 29 สิงหาคม 2543.

²⁰ สัมภาษณ์ ลันด์ หัตถิรัตน์, อดีตประธานสมาพันธ์ประชาธิปไตย, (พฤษภาคม 2535 - พฤษภาคม 2540), 2 กันยายน 2543.

ส่วนตัวและการล็อบบี้ (lobby) รวมถึงการสร้างสัญลักษณ์ “สีเขียว” ในการรวมพลังเคลื่อนไหวกดดันรัฐสภาให้ลงมติรับร่างรัฐธรรมนูญ²¹

เครือข่ายด้านสตรี

เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสตรี ถือได้ว่ามีบทบาทในการเคลื่อนไหวอย่างคึกคัก เริ่มตั้งแต่ความพยายามผลักดันให้มีจำนวนผู้หญิงในสภาาร่างรัฐธรรมนูญมากที่สุด ซึ่งมีผู้หญิงลงสมัคร ส.ส.ร. มากถึง 35% วิธีดำเนินการผลักดันคือ ในส่วนงานเชิงวิชาการ ได้จัดอบรมสัมมนาการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น แจกเอกสาร แผ่นพับ ไปปลิวิ และวิเคราะห์ทางความคิดเกี่ยวกับประเด็นสำคัญในร่างรัฐธรรมนูญ กลุ่มเครือข่ายสตรียังได้ร่วมกับองค์กรประชาธิปไตยและองค์กรพัฒนาเอกชนด้านอื่น ๆ อาทิ ด้านสิทธิ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเด็ก ด้านชุมชนแออัด เป็นต้น ในการจัดทำแผนรณรงค์ให้ประชาชนรับรู้เกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญ และร่วมกันผลักดันสนับสนุนซึ่งกันและกัน

งานการรณรงค์ เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสตรีอาศัยการเชื่อมโยงกับ ส.ส.ร. ผู้หญิงในสภาาร่างรัฐธรรมนูญ และที่เป็นคณะกรรมการวิสามัญรับฟังความคิดเห็นและประชาสัมพันธ์ประจำจังหวัดต่าง ๆ ประกอบด้วย นางสุณี ไชยรส (ส.ส.ร. นองบัวลำภู) นส.อุทัยวรรณ ดำรงกิจการวงศ์ (ส.ส.ร. ภูเก็ต) นางยุพา อุดมศักดิ์ (ส.ส.ร. พิจิตร) นางพินทิพย์ ลีลาภรณ์ (ส.ส.ร. สงขลา) นางปราณี วชิราศรีศิริกุล (ส.ส.ร. พิษณุโลก) นางเรืองรวี พิชัยกุล (นครราชสีมา) นางผุสดี ตามไท (เชียงใหม่) นส.นัยนา สุภาพิ่ง (พระนครศรีอยุธยา) นางประทีป อึ้งทรงธรรม ฮาตะ (กรุงเทพฯ) นส.ลัดดาวัลย์ ตันติวิทยาพิทักษ์ (กรุงเทพฯ) นส.เสาวนีย์ ลิ้มมานนท์ (กรุงเทพฯ) เป็นต้น โดยอาศัยการดำเนินงานของคณะกรรมการวิสามัญฯ รณรงค์เผยแพร่ รณรงค์การสนับสนุนจากประชาชน²² และการพบปะกับสื่อมวลชนสม่ำเสมอ เป็นวิถีกระจายข่าวสารข้อมูลไปสู่ประชาชนอย่างทั่วถึง

นอกจากนี้ ยังอาศัยช่องทางเข้าถึงวุฒิสมาชิก อาทิ ดร.สายสุรี จุติกุล ซึ่งเป็นประธานมูลนิธิผู้หญิงเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตย เพื่อส่งผ่านประเด็นเรียกร้องถึงมีอนายนันท์ บันยารชุน (ประธานคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ประธานคณะกรรมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ) และขอเสียงสนับสนุนจากวุฒิสมาชิกในการช่วยผลักดันวงใน ตัวแทนเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน

²¹ สัมภาษณ์ สุริยะใส กตะศิลา, รองเลขาธิการคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย, 29 สิงหาคม 2543.

²² สัมภาษณ์ เรืองรวี พิชัยกุล, ผู้จัดการโครงการ มูลนิธิเอเชีย และคณะทำงานเครือข่ายผู้หญิงกับรัฐธรรมนูญ, 4 สิงหาคม 2543.

ด้านสตรีจะคอยเฝ้าติดตามการพิจารณาแปรญัตติของ ส.ส.ร. อย่างใกล้ชิด โดยมีผู้สื่อข่าวสารว่า ส.ส.ร. พิจารณาถึงประเด็นใด ส.ส.ร. คนใดสนับสนุนประเด็นสตรี ก็จะช่วยหาข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นนั้น ๆ เพิ่มเติมให้ ขณะเดียวกัน ส.ส.ร. ที่ต่อต้านก็จะพยายามเข้าชี้แจงโน้มน้าวจิตใจว่าเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นต่อสตรี เช่น กรณีมาตรา 30^{*} มี ส.ส.ร. บางคนขอแปรญัตติ แต่เมื่อกลุ่มสตรีพยายามล้อมบีบ ก็ขอถอนคำแปรญัตติออกไป หรือกรณีมาตรา 53^{**} ซึ่งถูกเลื่อนไม่พิจารณากระทั่งเกือบสิ้นสุดหมวดสิทธิ แต่ตัวแทนกลุ่มสตรีได้เข้าร่วมสังเกตการณ์ในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญประเด็นที่เกี่ยวกับสตรีทุกมาตรา จึงเป็นการแสดงถึงพลังในการเกาะติดการผลักดันและส่งสัญญาณเตือนไปยัง ส.ส.ร. บางคนที่มีเจตนาบ่ายเบี่ยง จนต้องยินยอมในที่สุด ประกอบกับความเข้มแข็งของ ส.ส.ร. ผู้หญิงโดยเฉพาะ นส.อุทัยวรรณ ดำรงกิจการวงศ์ ที่ผลักดันมาตรา 53 จนสำเร็จ และนางสุนิชาไชยรส กรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นบุคคลที่ทำงานกับองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสตรีมาโดยตลอด จึงเข้าใจปัญหาต่าง ๆ ของสตรี และเรียกร้องในเรื่องเดียวกัน²³

การที่เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสตรีสามารถดำเนินการผลักดันข้อเรียกร้องหลายประเด็นในร่างรัฐธรรมนูญเป็นผลสำเร็จ ประการหนึ่งเนื่องมาจากการสร้างแนวร่วมพันธมิตรระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนด้านอื่น ๆ ที่ประสงค์จะผนึกพลังกัน อาทิ เครือข่ายองค์กรประชาธิปไตย เครือข่ายด้านเด็ก เครือข่ายด้านคนพิการ เครือข่ายด้านสิทธิมนุษยชน เป็นต้น โดยส่งตัวแทนของเครือข่ายด้านสตรีเข้าไปสร้างความเข้าใจในประเด็นผู้หญิงเป็นข้อมูลพื้นฐานให้คนกลุ่มต่าง ๆ เพื่อให้ประเด็นผู้หญิงปรากฏอยู่ในข้อเสนอของกลุ่มอื่น ๆ ไม่จำกัดวงแคบอยู่เฉพาะในกลุ่มสตรีเท่านั้น ขณะที่เครือข่ายด้านสตรีได้ร่วมผลักดันกับเครือข่ายด้านอื่น ๆ เช่นเดียวกัน และพยายามทำให้ประเด็นผู้หญิงเป็นความสนใจของสาธารณะ โดยจัดรายการวิทยุ เขียนบทความในหนังสือพิมพ์ สร้างเวทีการพูดคุย เพื่อปลุกเร้าความสนใจของประชาชนทั่วไป ในต่างจังหวัดได้อาศัยผู้สมัคร ส.ส.ร. ที่ได้รับคัดเลือกรอบแรกกระจายอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ ร่วมกันรณรงค์ความสนใจ ทั้งในช่วงของการรณรงค์รับฟังความคิดเห็นเพื่อประกอบการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญและการทำประชาพิจารณ์²⁴

* มาตรา 30 ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ จะกระทำมิได้

** มาตรา 53 เด็ก เยาวชน และบุคคลในครอบครัว มีสิทธิได้รับความคุ้มครองโดยรัฐจากการใช้ความรุนแรงและการปฏิบัติอันไม่เป็นธรรม เด็กและเยาวชนซึ่งไม่มีผู้ดูแล มีสิทธิได้รับการเลี้ยงดูและการศึกษาอบรมจากรัฐ ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

²³ สัมภาษณ์ นภา ปิยะศิริพันธ์, ผู้ช่วยผู้อำนวยการสถาบันผู้หญิงกับการเมือง, 27 กรกฎาคม 2543.

²⁴ สัมภาษณ์ ผุสดี ตามไท, คณะทำงานเครือข่ายผู้หญิงกับรัฐธรรมนูญ, 11 กันยายน 2543.

เมื่อเข้าสู่กระบวนการพิจารณาในสภาร่างรัฐธรรมนูญ เครือข่ายด้านสตรีซึ่งอาสาเข้าไปเป็นฝ่ายเลขานุการของ ส.ส.ร. ทำงานช่วย ส.ส.ร. ในส่วนการค้นคว้าหาข้อมูลรายละเอียดเชิงวิชาการ และจัดเตรียมเอกสารให้กับ ส.ส.ร. ที่จะต้องอภิปรายในมาตราที่เกี่ยวกับสตรีทุก ๆ ประเด็น เพื่อให้การอภิปรายต่อสู้อในสภาร่างรัฐธรรมนูญมีน้ำหนักและหลักเกณฑ์มากขึ้น²⁵

เครือข่ายด้านสิทธิมนุษยชน

องค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิทธิมนุษยชนดำเนินการผลักดันประเด็นสิทธิในร่างรัฐธรรมนูญ ด้วยการประสานงานกันเป็นเครือข่าย ประกอบด้วย มูลนิธิเพื่อนหญิง มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (ส.ส.ส.) คณะกรรมการยุติธรรมและสันติแห่งประเทศไทย เป็นต้นและเชื่อมโยงการผลักดันประเด็นสิทธิกับองค์กรพัฒนาเอกชนด้านอื่น ๆ เนื่องจากประเด็นสิทธิมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับประชาชนอย่างกว้างขวาง โดยได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนจากนักวิชาการ อาทิ นายโคทม อาริยา เป็นต้น นอกจากนี้เครือข่ายด้านสิทธิมนุษยชนได้ใช้เวลาศึกษารัฐธรรมนูญของประเทศอื่น ๆ โดยเฉพาะแอฟริกาใต้ที่เขียนเรื่องสิทธิไว้อย่างสมบูรณ์ มีการจัดประชุม จัดเวที พูดคุยกับกลุ่มต่าง ๆ อาทิ ชุมชนแออัด สมัชชาคนจน เกษตรกร ชาวเขา เป็นต้น เพื่อรับรู้ถึงปัญหาของแต่ละกลุ่มและความต้องการแก้ไขปัญหาอัน้อย่างไร เป็นการกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวและมีส่วนร่วมในการผลักดันประเด็นที่กลุ่มต่าง ๆ สนใจซึ่งเป็นผลประโยชน์ของกลุ่ม เมื่อได้ข้อเสนอร่วมกันแล้วจึงนำเสนอต่อสภาร่างรัฐธรรมนูญอย่างเป็นทางการ โดยเสนอเป็นภาพรวม ประเด็นที่เรียกร้อง อาทิ สิทธิของเกษตรกรในที่ดินทำกิน รัฐต้องสนับสนุนเกษตรกรรวมทั้งเลือกประชาชนทุกกลุ่มไม่เฉพาะแต่เด็กหรือคนชราควรมีสิทธิในที่อยู่อาศัยและปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็น ได้รับการบริการสาธารณสุขจากรัฐเพื่อการมีชีวิตอยู่รอด สิทธิในการพัฒนา สิทธิของชาวเขา สิทธิของชุมชนแออัด เป็นต้น เนื่องจากการเพิ่มสิทธิให้แก่ประชาชนเท่ากับเป็นการลดทอนอำนาจรัฐโดยอัตโนมัติ โดยมีความพยายามที่จะผลักดันประเด็นเหล่านี้ให้บัญญัติในหมวดสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย เพราะส่งผลให้รัฐถูกบังคับให้ต้องปฏิบัติ ซึ่งจะมีน้ำหนักมากกว่าการบัญญัติในหมวดแผนนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ เมื่อข้อเสนอเข้าสู่สภาร่างรัฐธรรมนูญแล้ว ได้อาศัยการผลักดันด้วยวิธีเข้ายื่นหนังสือถึง นายอุทัย พิมพ์ใจชนประธานสภาร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อเสนอแนวทางการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญให้มีบทบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิเสรีภาพของประชาชนมากขึ้น ได้พูดคุย ให้ข้อมูล และส่งเอกสารให้แก่ รศ.สมคิด เลิศไพฑูรย์ (ส.ส.ร.) ตั้งแต่ต้นร่าง รวมทั้งเข้าถึง ส.ส.ร. ที่เป็นตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชน อาทิ นางสุนี ไชยรส โดยนำเสนอข้อมูลรายละเอียดในประเด็นต่าง ๆ ที่เรียกร้อง เพื่อให้ช่วยผลักดันต่อสภาร่างรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะข้อเสนอให้มีคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน

²⁵ สัมภาษณ์ สุนี ไชยรส, สมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ จังหวัดหนองบัวลำภู และคณะทำงานเครือข่ายผู้หญิงกับรัฐธรรมนูญ, 6 กันยายน 2543.

แห่งชาติ ซึ่งไม่มีปรากฏในต้นร่างเดิม และจะถูกแปรญัติให้ตัดออก เครือข่ายด้านสิทธิมนุษยชนจึงพยายามลอบบี ส.ส.ร. และจัดทำข้อเสนอที่ชัดเจนสนับสนุน เพื่อผลักดันให้คงไว้ในร่างรัฐธรรมนูญ²⁶

เครือข่ายด้านคนพิการ

เครือข่ายด้านคนพิการ ประกอบด้วย มูลนิธิส่งเสริมและพัฒนาคนพิการ สมาคมคนพิการแห่งประเทศไทย มูลนิธิช่วยคนตาบอดแห่งประเทศไทย เป็นต้น ได้ผลักดันข้อเรียกร้องผ่านทางนายณรงค์ ปฏิบัติสรกิจ วุฒิสมาชิกและเลขาธิการมูลนิธิส่งเสริมและพัฒนาคนพิการ ทำให้ได้รับเสียงสนับสนุนจากวุฒิสมาชิกอีกทางหนึ่ง

การรณรงค์ได้จัดเวทีผู้พิการจังหวัดต่าง ๆ เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นต่อร่างรัฐธรรมนูญ ทำประชาพิจารณ์ และเสนอประเด็นปัญหาความต้องการของผู้พิการ เพื่อจัดทำเป็นข้อเสนอต่อสภาร่างรัฐธรรมนูญ²⁷

เครือข่ายด้านแรงงาน

ในการผลักดันข้อเสนอในร่างรัฐธรรมนูญ องค์กรแรงงานต่าง ๆ ได้ร่วมมือกับคณะกรรมการประสานงานการเคลื่อนไหวแรงงาน กลุ่มเกษตรกร และองค์กรประชาธิปไตย จัดเวทีพูดคุยปัญหาและความต้องการ จัดการอภิปรายระดมความคิดเห็นจากกลุ่มผู้ใช้แรงงาน จัดประชุมแรงงาน เนื่องจากสภาพปัญหาของกลุ่มผู้ใช้แรงงานส่วนใหญ่คือการได้รับการคุ้มครองและประกันมาตรฐานขั้นต่ำจากรัฐยังไม่เพียงพอทั้งในด้านค่าจ้าง สวัสดิการ ความปลอดภัย การประกันสังคม การมีงานทำ เป็นต้น และในการรวมตัวกันเป็นสหภาพแรงงาน ก็ยังไม่มีองค์กรคุ้มครองผู้ใช้แรงงานที่เป็นผู้ก่อตั้งสหภาพแรงงาน จึงมักจะถูกนายจ้างกลั่นแกล้งด้วยวิธีการต่าง ๆ เครือข่ายด้านแรงงานได้จัดทำข้อเสนอต่อ ส.ส.ร. โดยผลักดันผ่านทางนายอุทัย พิมพ์ใจชน นายคณิน บุญสุวรรณ นายเสรี สุวรรณภานนท์ และนายอานันท์ ปันยารชุน เป็นต้น เพื่อให้พิจารณาแก้ไขประเด็นที่เกี่ยวข้องกับแรงงาน การคุ้มครองสวัสดิการ การดูแลของรัฐต่อผู้ใช้แรงงาน การกระจายรายได้ การคุ้มครองผู้ใช้แรงงานในการเข้าร่วมการรวมกลุ่มและเข้าร่วมเจรจาต่อรอง การประกันสภาพการทำงานที่ปลอดภัยได้รับค่าจ้างที่เพียงพอต่อการยังชีพ รัฐต้องจัดให้มีสวัสดิการสังคมและระบบประกันสังคมที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพ เป็นต้น ข้อเสนอส่วนใหญ่ของเครือข่ายด้านแรงงานจะปรากฏอยู่ในหมวดสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย และหมวดแผนนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ

²⁶ สัมภาษณ์ ไพโรจน์ พลเพชร, เลขาธิการสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (ส.ส.ส.), 14 พฤศจิกายน 2543.

²⁷ สัมภาษณ์ ณรงค์ ปฏิบัติสรกิจ, เลขาธิการมูลนิธิส่งเสริมและพัฒนาคนพิการ, 2 พฤษภาคม 2543.

ในส่วนความร่วมมือกับองค์กรประชาธิปไตยได้ร่วมกันผลักดันให้มีองค์กรตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ ทั้งในส่วนการตรวจสอบโดยประชาชนด้วยการเข้าชื่อร้องขอให้ถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองหรือข้าราชการระดับสูงหากมีพฤติการณ์ส่อทุจริต องค์กรตรวจสอบของรัฐ และองค์กรตรวจสอบของสังคม ซึ่งได้เสนอความคิดเห็นในประเด็นดังกล่าวต่อนักวิชาการ

ช่วงการผลักดันข้อเสนอในร่างรัฐธรรมนูญ เครือข่ายด้านแรงงานรวมพลังกลุ่มผู้ใช้แรงงานออกมาเรียกร้องต่อสู้ ด้วยวิธีการวิ่งวนขอร้อง ชุมนุมเคลื่อนไหวในเชิงรุก เดินขบวนเสนอเงื่อนไขและส่งตัวแทนด้านแรงงานเข้าเป็นคณะกรรมการจัดทำแผนปฏิรูปการเมืองและคณะอนุกรรมการรับฟังความคิดเห็นและประชาสัมพันธุ์ เพื่อให้ประเด็นที่เกี่ยวกับแรงงานได้รับการสนับสนุน²⁸

เครือข่ายด้านเด็ก

การผลักดันข้อเสนอของเครือข่ายด้านเด็ก ได้ดำเนินการเรียกร้องด้วยการประสานงานโดยตรงกับ ส.ส.ร. อาทิ นายแก้วสรร อติโพธิ์ ในประเด็นสิทธิมนุษยชน นายเดโช สวานานนท์ ในประเด็นการศึกษา เป็นต้น นอกจากนี้ยังอาศัยความร่วมมือจากสื่อมวลชนในการทำประชาพิจารณ์เรื่องเด็กและคนพิการ เพื่อให้ประเด็นเหล่านี้อยู่ในความสนใจของสาธารณะ และขอความสนับสนุนจากตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชนที่เป็นสมาชิกวุฒิสภา²⁹

เครือข่ายด้านชาวเขา

การผลักดันประเด็นเกี่ยวกับสิทธิของชาวเขาได้รับความร่วมมือจากนักวิชาการทางภาคเหนือ (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือตอนบน สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย และศูนย์ประสานงานพัฒนาชาวไทยภูเขา ดำเนินงานจัดเวทีสมัชชาชนเผ่าเพื่อประมวลข้อมูล พยายามรณรงค์กับชาวเขาซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยให้มีส่วนร่วมเสนอความคิดเห็นและร่วมทำประชาพิจารณ์³⁰

เครือข่ายด้านสาธารณสุขและการคุ้มครองผู้บริโภค

เครือข่ายด้านสาธารณสุขได้ผลักดันข้อเรียกร้องโดยใช้เวทีของคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน พุดคุยประเด็นปัญหาในหมู่องค์กรพัฒนาเอกชนด้านสาธารณสุขเพื่อสรุบบทเรียนและทำเป็นข้อเสนอต่อสภาร่างรัฐธรรมนูญ เมื่อมีการจัดเวทีแสดงความคิดเห็นหรือประชาพิจารณ์ร่างรัฐธรรมนูญ เครือข่ายด้านสาธารณสุขก็จะเข้าไปร่วมเสนอความคิดเห็นและความต้องการ โดยยื่นเป็นเอกสารข้อเสนอ เนื่องจากประเด็นเกี่ยวกับสาธารณสุขมีความสำคัญและ

²⁸ สัมภาษณ์ สมศักดิ์ โกศัยสุข, เลขานุการสมพันธ์แรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์, 9 มิถุนายน 2543.

²⁹ สัมภาษณ์ วัลลภ ตั้งคณานุรักษ์, ผู้อำนวยการมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก, 27 กันยายน 2543.

³⁰ สัมภาษณ์ วิวัฒน์ ตามี, ผู้อำนวยการศูนย์ประสานงานพัฒนาชาวไทยภูเขา, 9 พฤศจิกายน 2543.

อยู่ในความสนใจของ ส.ส.ร. อยู่แล้ว การผลักดันจึงเป็นไปตามกระบวนการไม่เฉพาะเจาะจงตัวบุคคลใดในสภาวรัฐธรรมนูญ³¹

เครือข่ายด้านชุมชนแออัด

การผลักดันข้อเสนอของเครือข่ายด้านชุมชนแออัดได้ทำงานร่วมกับหลายองค์กรที่ดำเนินงานในเรื่องนี้ อาทิ สมาคมร่วมกันสร้าง กลุ่มเพื่อนร่วมงาน มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย มูลนิธิดวงประทีป เป็นต้น ด้วยวิธีการ ดังนี้³²

1. รณรงค์กับชาวบ้านทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ให้มีส่วนร่วมเสนอความคิดเห็นและความต้องการ
2. พุดคุยปัญหาและความต้องการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับเครือข่ายชาวบ้านในพื้นที่ต่าง ๆ เขตชุมชนแออัด (สลัมคลองเตย สลัมรถไฟ สลัมพระราม 3 ฯลฯ) จนได้ข้อสรุปซึ่งเป็นข้อเสนอต่อสภาวรัฐธรรมนูญ โดยผลักดันต่อ ส.ส.ร. ที่มีความคิดเห็นไปในแนวทางเดียวกัน อาทิ นายอุทัย พิมพ์ใจชน นายเสรี สุวรรณภานนท์ เป็นต้น
3. ร่วมในการรณรงค์และอภิปรายกับองค์กรพัฒนาเอกชนด้านอื่น ๆ
4. จัดเวทีเสวนาและเชิญ ส.ส.ร. นักวิชาการ มาร่วมรับฟังข้อเสนอและความต้องการ เพื่อนำไปเป็นข้อมูลพื้นฐาน

เครือข่ายด้านเกษตรกรรมทางเลือก

การรณรงค์เริ่มจากการลงพื้นที่ในจังหวัดต่างๆ ทำความเข้าใจกับชาวบ้านในเรื่องรัฐธรรมนูญร่วมเวทีพุดคุยปัญหาเกี่ยวกับชาวบ้านในกลุ่มเป้าหมาย และให้ร่วมแสดงความคิดเห็นในเวทีรณรงค์ร่วมกับคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนในระดับภาคและระดับชาติ เมื่อได้ข้อสรุปจึงจัดทำเป็นข้อเสนอในร่างรัฐธรรมนูญ โดยเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกจะรับเอามาตราที่รับผิดชอบมายื่นเป็นข้อเสนอต่อสภาวรัฐธรรมนูญ³³

เครือข่ายค่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การเคลื่อนไหวเรียกร้องขององค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อให้มีการทบทวนนโยบายของประเทศได้ดำเนินการมาแล้วอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มจากการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ร่วมมือกันเป็นเครือข่าย

³¹ สัมภาษณ์ ทศนิ แนนอุดร, หัวหน้าศูนย์ข้อมูล มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค และผู้ประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อการสาธารณสุขมูลฐาน, 12 พฤศจิกายน 2543.

³² สัมภาษณ์ อนุชาติ คล่องแคล่ว, คณะทำงานโครงการเผยแพร่ความรู้ทางด้านกฎหมายสำหรับประชาชน, 8 พฤศจิกายน 2543.

³³ สัมภาษณ์ ทศนิ วีระกันต์, ผู้ประสานงานส่วนกลาง เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก, 9 พฤศจิกายน 2543

องค์กรพัฒนาเอกชนด้านต่าง ๆ และนักวิชาการ ซึ่งได้เริ่มบังเกิดผลและส่งผลสะท้อนในวงกว้างยิ่งขึ้น การผลักดันร่างรัฐธรรมนูญจึงเป็นการต่อยอดเพิ่มขึ้น โดยเคลื่อนไหวผลักดันทางอ้อม และได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนจาก ส.ส.ร. ที่มีความเข้าใจในประเด็นที่เครือข่ายฯ เรียกร้อง อาทิ นายประวิทย์ เจนวนิระนนท์ นายแก้วสรร อติโพธิ เป็นต้น³⁴

สื่อมวลชน

ในส่วนองค์กรวิชาชีพสื่อมวลชนมีบทบาทในการผลักดันสิทธิเสรีภาพของสื่อมวลชน เพื่อให้ ส.ส.ร. นำไปพิจารณาประกอบการยกร่างรัฐธรรมนูญ โดยสมาพันธ์นักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยซึ่งเป็นองค์กรรวมของสมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์ ได้ประชุมหารือกำหนดท่าทีเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพ สื่อมวลชน เพราะประเด็นนี้ยังเกี่ยวเนื่องโยงใยผูกพันไปถึงประชาชนด้วย ตราบใดที่สื่อมวลชนไม่มีเสรีภาพในการแสวงหาข่าวในวงราชการ ไม่มีสิทธิที่จะวิพากษ์วิจารณ์ตรวจสอบรัฐบาลและกลไกอำนาจรัฐต่าง ๆ ก็เท่ากับว่า ประชาชนไม่มีสิทธิที่จะรับรู้การกระทำใด ๆ ของรัฐ ไม่มีเสรีภาพที่จะพูดจาแสดงความคิดเห็นอันเท่ากับประชาชนถูกปิดหู ปิดตา และปิดปาก การเรียกร้องสิทธิเสรีภาพของสื่อมวลชนจึงหมายถึงการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพให้กับประชาชนด้วย จึงได้จัดการประชุมสัมมนาและเชิญ ส.ส.ร. เข้าร่วมรับฟัง เพื่อหาข้อสรุปนำเสนอต่อสภาร่างรัฐธรรมนูญพิจารณาตามข้อเรียกร้อง โดยสมาพันธ์นักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย จัดระดมความคิดเห็นผู้ประกอบวิชาชีพหนังสือพิมพ์เรื่อง “สิทธิเสรีภาพของประชาชนและสื่อมวลชนในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่” และเชิญ ส.ส.ร. สายสื่อมวลชน อาทิ นายสมเกียรติ อ่อนวิมล นายบุญเลิศ คชายุทธเดช และนายวรพจน์ ณ นคร เข้าร่วมรับฟัง³⁵

สมาพันธ์ได้ออกแถลงการณ์ 5 ข้อ เสนอต่อสภาร่างรัฐธรรมนูญ คือในการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ สภาร่างรัฐธรรมนูญต้องคำนึงถึงความคิดเห็นของประชาชนเป็นสำคัญ สื่อมวลชนจะต้องมีเสรีภาพในการแสวงหาข้อมูลข่าวสาร และการแสดงความคิดเห็นโดยอิสระปราศจากการแทรกแซง รัฐธรรมนูญที่จัดทำขึ้นใหม่นั้นควรรับรองสิทธิในการออกหนังสือพิมพ์ให้มีอิสระรวมทั้งรับรองสิทธิในการแสวงหาและการรับรู้ข่าวสาร ตลอดจนการจัดตั้งองค์กรของผู้ประกอบวิชาชีพและควรงกเลิกบทบัญญัติกฎหมายที่จำกัดสิทธิเสรีภาพของสื่อมวลชนที่ขัดต่อหลักการประชาธิปไตยการปิดโรงพิมพ์ สถานีวิทยุ สถานีโทรทัศน์ หรือสื่อมวลชนที่เรียกชื่ออย่างอื่น รวมทั้งการห้ามแสดงความคิดเห็นจะกระทำมิได้

³⁴ สัมภาษณ์ ศรีสุวรรณ คอชจร, หัวหน้าโครงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 13 พฤศจิกายน 2543.

³⁵ สัมภาษณ์ บุญเลิศ คชายุทธเดช (ช่างใหญ่) สมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ จังหวัดนนทบุรี, 1 กันยายน 2543.

นอกจากนี้ ยังได้จัดตั้งคณะทำงานขึ้นชุดหนึ่งจำนวน 9 คน ทำหน้าที่ประสานงานและทำความเข้าใจกับสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญและผู้ที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย นายมานิจ สุขสมจิตร นายทองใบ ทองเปาด์ นายพงษ์ศักดิ์ พยัฆวิเชียร นายเกียรติชัย พงษ์พานิชย์ นายปรีชา พบสุข นายศุภเกียรติ ธารณกุล นายสมหมาย ปาริจฉัตต์ นายสุวัฒน์ ทองธนากุล และนายสมาน สุธโต รวมทั้งเปิดศูนย์รับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญจากประชาชนและสื่อมวลชน โดยใช้สมาพันธ์นักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยและสมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทยเป็นศูนย์กลาง

สมาพันธ์นักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย ซึ่งประกอบด้วยสมาคมวิชาชีพสื่อมวลชน 10 สมาคม นำโดย นายศุภเกียรติ ธารณกุล ประธานสมาพันธ์นักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย นายสมหมาย ปาริจฉัตต์ นายกสมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย และคณะรวม 10 คน ได้ยื่นแนวนโยบายแห่งรัฐ และสิทธิเสรีภาพปวงชนชาวไทยและสื่อมวลชนต่อ พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ ที่ทำเนียบรัฐบาล และนายอุทัย พิมพ์ใจชน ประธานสภาร่างรัฐธรรมนูญ ที่รัฐสภา เพื่อให้พิจารณานำไปบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ มีเนื้อหาดังต่อไปนี้

แนวนโยบายแห่งรัฐ

รัฐพึงส่งเสริมองค์การวิชาชีพ และกิจการหนังสือพิมพ์ หรือสื่อมวลชนที่เรียกชื่อหรือมีลักษณะอย่างอื่น ให้ใช้ทรัพยากรสื่อมวลชนอย่างมีประสิทธิภาพ มีความรับผิดชอบ เป็นไปตามหลักจริยธรรม และพึงสนับสนุนสื่อมวลชนให้มีบทบาทส่งเสริมประชาธิปไตยให้มีเสรีภาพในการแสวงหาข้อมูลข่าวสารอย่างอิสระ โดยปราศจากการแทรกแซงเพื่อให้ประชาชนได้ใช้ข้อมูลข่าวสารและความคิดเห็น ประกอบการตัดสินใจของตนเอง

สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย

บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณาและการสื่อความหมาย ด้วยวิธีอื่น

การตรากฎหมายขึ้นมาเพื่อจำกัดตรอนเสรีภาพตามวรรคหนึ่ง จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ใช้บังคับอยู่ในวันประกาศในรัฐธรรมนูญนี้ เฉพาะเพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ เกียรติยศ ชื่อเสียง สิทธิในครอบครัวหรือความเป็นอยู่ส่วนตัวของบุคคลอื่นหรือเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อป้องกันหรือระงับความเสื่อมทรามทางจิตใจหรือสุขภาพ

ขณะที่สภาร่างรัฐธรรมนูญจัดกิจกรรมรับฟังความคิดเห็นของประชาชนต่อร่างรัฐธรรมนูญอย่างต่อเนื่อง “หนังสือพิมพ์มติชน” ซึ่งเป็นสื่อกลางอิสระ มีบทบาทสำคัญในการจัดระดมความคิดเห็นของประชาชนต่อร่างรัฐธรรมนูญและประชาสัมพันธ์ร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อให้ได้ความคิดเห็นความต้องการ

ของประชาชนที่หลากหลาย นำเสนอต่อสภาร่างรัฐธรรมนูญ ได้ร่วมกับสำนักวิจัยมติชน จัดทำโครงการสำรวจสาธารณมติต่อการร่างรัฐธรรมนูญขึ้นโครงการนี้ใช้วิธีตีพิมพ์แบบสอบถามลงในหนังสือพิมพ์ เพื่อให้ผู้อ่าน “มติชน” มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นอย่างทั่วถึง แบบสอบถามประกอบด้วยคำถาม ความเห็นที่คัดเลือกจากกรอบที่สภาร่างรัฐธรรมนูญได้กำหนดเป็นประเด็นปัญหาและหลักการที่ควรบัญญัติไว้ในร่างรัฐธรรมนูญ

สมาคมกำนัน - ผู้ใหญ่บ้าน

สมาคมกำนัน - ผู้ใหญ่บ้านแห่งประเทศไทยคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญหมวดการปกครองส่วนท้องถิ่น ที่กำหนดให้สมาชิกสภาท้องถิ่นมาจากการเลือกตั้ง ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อกำนัน - ผู้ใหญ่บ้าน เนื่องจากเดิมกำหนดให้บุคคลเหล่านี้เป็นกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) โดยตำแหน่งไม่ต้องผ่านการเลือกตั้ง ทำให้กำนัน - ผู้ใหญ่บ้านที่จะเข้าไปเป็นกรรมการ อบต. จะต้องผ่านการเลือกตั้งก่อน

ในช่วงที่ร่างรัฐธรรมนูญ พรรคการเมืองต่าง ๆ ได้ส่งข้อเสนอในหลายประเด็นที่ไม่เห็นด้วยกับร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อขอให้มีการแก้ไข โดยเฉพาะในประเด็นที่มีผลกระทบกับฝ่ายการเมือง แต่ ส.ส.ร. ก็ไม่ได้ยินยอมตามข้อเสนอ³⁶ ดังนั้นเมื่อร่างรัฐธรรมนูญเข้าสู่การพิจารณาแปรญัตติในวาระที่ 2 ฝ่ายการเมืองจึงยังคงแสดงท่าทีที่จะไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ โดยแกนนำ 3 พรรคร่วมรัฐบาล ประกอบด้วย นายไพโรจน์ โล่ห์สุนทร รองหัวหน้าพรรคชาติพัฒนา นายมนตรี พงษ์พานิช หัวหน้าพรรคกิจสังคม ร.ต.อ.เฉลิม อยู่บำรุง หัวหน้าพรรคมวลชน และนายสมักร สุนทรเวช หัวหน้าพรรคประชากรไทย แสดงท่าทีว่าจะไม่รับร่างรัฐธรรมนูญที่ ส.ส.ร. กำลังพิจารณาอยู่ โดยให้เหตุผลว่าสาระสำคัญที่อยู่ในบางมาตราจะทำให้เกิดปัญหาหากนำมาปฏิบัติจริง³⁷ นายชวน หลีกภัย ผู้นำฝ่ายค้านก็ได้ตำหนิร่างรัฐธรรมนูญในหลายประเด็น พรรคประชาธิปัตย์ไม่สนับสนุนการปฏิรูปการเมืองตั้งแต่เมื่อเป็นรัฐบาล ดังนั้นการสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญจึงเป็นการหวังผลทางการเมืองมากกว่าความจริงใจ

ฝ่ายที่คัดค้านร่างรัฐธรรมนูญได้ออกมาเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะแกนนำสมาคมกำนัน - ผู้ใหญ่บ้านแห่งประเทศไทย ซึ่งไม่เห็นด้วยกับร่างรัฐธรรมนูญ ได้ปลุกกระแสกำนัน - ผู้ใหญ่บ้านจากจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศเพื่อแสดงพลังคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญ โดยมีการชุมนุมใหญ่ในวันที่ 5 กันยายน 2540 ซึ่งเป็นวันที่รัฐสภาพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ นายนิพนธ์ สรรการวุฒิ

³⁶ สถาบันนโยบายศึกษา, เกาะติดสถานการณ์ปฏิรูปการเมือง, จดหมายข่าวปฏิรูปการเมือง (สิงหาคม 2540), หน้า 5.

³⁷ มติชนรายวัน (11 สิงหาคม 2540), หน้า 4.

สมาชิกและนายกสมาคมกำหนด - ผู้ใหญ่บ้านแห่งประเทศไทยยังได้ออกแถลงการณ์ในนามสมาคม เพื่อคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญของ ส.ส.ร. และตอนท้ายของแถลงการณ์ได้ชักชวนให้กำหนด ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สารวัตรกำหนด และแพทย์ประจำตำบลทั่วประเทศร่วมชุมนุมในวันที่ 5 กันยายน 2540 ที่ลานพระบรมรูปทรงม้า ในขณะที่กำหนด - ผู้ใหญ่บ้านจังหวัดอุดรธานีได้ร่วมตัวกันที่ สนามทุ่งศรีเมือง จ.อุดรธานี เดินถือป้ายเขียนข้อความคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญไปตามถนนสายต่าง ๆ พร้อมทั้งแจกแถลงการณ์โจมตีร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ว่าไม่เหมาะสมที่จะใช้กับประเทศไทย ในหลายกรณี โดยเฉพาะไม่ควรกีดกันกำหนด - ผู้ใหญ่บ้านออกจากท้องถิ่น³⁸

กำหนด - ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาจังหวัด และประชาชนจากอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดสระแก้ว ได้ใช้ “ธงสีเหลือง” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของฝ่ายที่คัดค้านร่างรัฐธรรมนูญ พร้อมแผ่นป้ายที่มีข้อความคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญ และโจมตีสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ รวมตัวกันที่หน้าศาลากลางจังหวัดสระแก้ว เพื่อสนับสนุนนายเสนาะ เทียนทอง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ที่ไม่เห็นด้วยกับร่างรัฐธรรมนูญ พร้อมทั้งปราศรัยโจมตีข้อบกพร่องของรัฐธรรมนูญ³⁹

นายนิพนธ์ สรการ ประธานสมาคมชมรมกำหนดผู้ใหญ่บ้านฯ ได้ยื่นจดหมายถึงนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 5 กันยายน 2540 เรื่องขอให้นายกรัฐมนตรีแก้ไขข้อผิดพลาดในการยกร่างรัฐธรรมนูญ ข้อความว่า

ด้วยปรากฏเป็นที่ขัดแย้งในการประชุมของรัฐสภาเพื่อพิจารณาให้เห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญ ว่าร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ไม่มีบทบัญญัติใดเลยที่มีข้อกำหนดที่ดูได้ว่าให้มีการยกเลิกรัฐธรรมนูญเดิมในกรณีที่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับ ส.ส.ร. จะประกาศใช้ ถือว่าร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ขาดสาระสำคัญหากรัฐสภาพิจารณาให้ความเห็นชอบไปก็ไม่สามารถจะนำออกมาใช้บังคับได้ เพราะจะมีรัฐธรรมนูญที่ใช้บังคับในเวลาเดียวกันถึง 2 ฉบับ

ดังนั้น เพื่อมิให้กรณีดังกล่าวเป็นปัญหาต่อไปในภายหน้า จึงใคร่ขอให้ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีในฐานะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หัวหน้าพรรคความหวังใหม่ ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ได้โปรดพิจารณาเกี่ยวกับปัญหาดังกล่าวโดยด่วนด้วย ไม่ว่าจะทางใดทางหนึ่งเพื่อให้การพิจารณาการร่างรัฐธรรมนูญครั้งนี้เป็นไปโดยถูกต้องตามหลักเกณฑ์ เป็นแบบอย่างที่ดีแก่บ้านเมืองต่อไป เนื่องจากขั้นตอนนี้เป็นปัญหาสำคัญยิ่งของชาติบ้านเมือง เพราะเป็นการพิจารณากฎหมายสูงสุดของประเทศ ประชาชนทั่วประเทศได้ให้ความสนใจเฝ้าติดตาม

³⁸ The Nation (September 6, 1997), p.6.

อยู่จึงไม่ควรที่จะให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการยกร่างรัฐธรรมนูญที่ผิดพลาดครั้งนี้ กระทำการใดที่จะนำมาซึ่งความไม่ถูกต้อง เป็นแบบอย่างที่ไม่ดี ขาดความเชื่อถือศรัทธาได้

พร้อมกันนั้นได้ยื่นจดหมายถึงประธานรัฐสภา เรื่องร่างรัฐธรรมนูญ ส.ส.ร. ข้อความว่า จากการรับฟังความคิดเห็นของสมาคมชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านแห่งประเทศไทย เห็นว่า ร่างรัฐธรรมนูญ ส.ส.ร. ประเด็นนี้อาจก่อให้เกิดความขัดแย้งและเห็นควรให้มีการแก้ไขใน 10 ประเด็นหลักคือ

1. การจัดตั้งและยกเลิกพรรคการเมืองตามมาตรา 47 328 (1) (2)
2. การบังคับให้ประชาชนมีหน้าที่ไปเลือกตั้งตามมาตรา 68
3. การยกเลิกการบริหารราชการแผ่นดินส่วนภูมิภาคตามมาตรา 78
4. การเลือกตั้ง ส.ส. ตามมาตรา 98 - 99 โดยเฉพาะการไม่ให้บังคับคะแนนที่หน่วยเลือกตั้งตามมาตรา 104
5. การกำหนดระดับการศึกษาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ตามมาตรา 107 (3)
6. การกำหนดให้ผู้มีสิทธิสมาชิกมาจากการเลือกตั้งตามมาตรา 121
7. การกำหนดให้มีคณะกรรมการเลือกตั้งตามมาตรา 136, 124, 144
8. การให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งไม่น้อยกว่า 50,000 คนมีสิทธิเข้าชื่อร้องขอถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองตามมาตรา 107, 304
9. การกำหนดให้มีศาลรัฐธรรมนูญ ยุติธรรม และศาลปกครอง ตามมาตรา 255, 271, 276
10. การจัดทำกรรมาธิการปกครองท้องถิ่นตามมาตรา 284, 285

อย่างไรก็ดี ด้วยการระดมความคิดเห็นและรณรงค์การมีส่วนร่วมจากประชาชนโดยองค์กรพัฒนาเอกชนอย่างต่อเนื่อง และสื่อมวลชนซึ่งเป็นพันธมิตรอยู่ในกระบวนการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ โดยตลอด เนื่องจากรัฐธรรมนูญ มาตรา 39 ได้ตอบสนองความต้องการที่ให้บัญญัติว่า “การสั่งปิดโรงพิมพ์ สถานีวิทยุกระจายเสียง หรือสถานีวิทยุโทรทัศน์ เพื่อลิดรอนเสรีภาพตามมาตรา นี้ จะกระทำมิได้” สื่อมวลชนจึงมีบทบาทสำคัญในการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข่าวสารข้อมูลให้กับประชาชน เพื่อเป็นแนวร่วมสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญและแนวคิดปฏิรูปการเมือง³⁹ ประชาชนหลายจังหวัดทั่วประเทศจึงเกิดความตื่นตัว รวมตัวกันเคลื่อนไหวสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญได้อย่างมีพลัง แม้กระทั่งฝ่ายทหารก็ยอมรับในร่างรัฐธรรมนูญ ดังนั้นเมื่อกระแสสนับสนุนเป็นไปอย่างกว้างขวาง ฝ่ายการเมืองต้องเผชิญกับแรงกดดันจากสังคม หากรัฐธรรมนูญไม่ผ่านความเห็นชอบจากรัฐสภา อาจนำมาซึ่งความขัดแย้งและเผชิญหน้ากันระหว่างฝ่ายสนับสนุนกับฝ่ายคัดค้านพรรคการเมืองและวุฒิสมาชิกที่คัดค้านร่างรัฐธรรมนูญ ก็ได้เปลี่ยนท่าทีมาสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญหลังจากประเมิน

³⁹ สัมภาษณ์ คณิน บุญสุวรรณ, สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จันทบุรี, 7 กันยายน 2543.

สถานการณ์กระแสดันของสังคม ทั้งที่พลเอกชวลิตซึ่งยืนยันไม่รับร่างรัฐธรรมนูญหากไม่ได้รับการแก้ไขก่อน ก็ยังต้องยินยอมในที่สุด โดยสมาชิกวุฒิสภาและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบางคนที่ยืนยันไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ จะใช้วิธีงดออกเสียงหรือไม่เข้าประชุมแทนการยกมือไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกวิพากษ์วิจารณ์จากสังคม

ในช่วงการเปิดรับฟังความคิดเห็นและประชาพิจารณ์ร่างรัฐธรรมนูญ องค์กรพัฒนาเอกชนได้ร่วมกันจัดทำ “ข้อเสนอรัฐธรรมนูญไทย” ต่อสภาร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งถือได้ว่าเป็นข้อสรุปเจตนาารมณ์ของประชาชน องค์กรประชาชน และเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนอันหลากหลายทั่วประเทศที่ประกอบด้วย

1. กลุ่มชาวบ้านและองค์กรชาวบ้านตลอดจนเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน 11 เครือข่าย ดังนี้
 - 1.1 เครือข่ายด้านสตรี
 - 1.2 เครือข่ายด้านเด็ก
 - 1.3 เครือข่ายด้านเกษตรกรรมทางเลือก
 - 1.4 เครือข่ายด้านแรงงาน
 - 1.5 เครือข่ายด้านเอดส์
 - 1.6 เครือข่ายด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม
 - 1.7 เครือข่ายด้านสาธารณสุขและการคุ้มครองผู้บริโภค
 - 1.8 เครือข่ายด้านสิทธิมนุษยชน
 - 1.9 เครือข่ายด้านชุมชนแออัด
 - 1.10 เครือข่ายด้านชนเผ่า
 - 1.11 เครือข่ายด้านคนพิการ
2. คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) มากกว่า 300 องค์กร
 - 2.1 คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบทภาคอีสาน
 - 2.2 คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ
 - 2.3 คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือตอนล่างและภาคกลาง
 - 2.4 คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคใต้
3. องค์กรประชาธิปไตย
4. เครือข่ายผู้หญิงกับรัฐธรรมนูญ
5. องค์กรแรงงานแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นเครือข่ายขององค์กรแรงงานระดับชาติ

6. ประชาคมปฏิรูปการเมือง
7. ที่ประชุมประชาชนเพื่อรัฐธรรมนูญ (ทปร.) 8 ภูมิภาค
 - 7.1 ภาคเหนือตอนบน
 - 7.2 ภาคเหนือตอนล่าง
 - 7.3 ภาคกลาง
 - 7.4 ภาคตะวันออก - ตะวันตก
 - 7.5 ภาคอีสานตอนบน
 - 7.6 ภาคอีสานตอนล่าง
 - 7.7 ภาคใต้ตอนบน
 - 7.8 ภาคใต้ตอนล่าง

เจตนารมณ์ของข้อเสนอต่อรัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูป เป็นประมวลข้อสรุปของประชาชน องค์กรประชาชน และเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนจากทั่วประเทศ ที่ผ่านกระบวนการดำเนินงานใน 3 ขั้นตอนที่สำคัญ ดังนี้คือ

ขั้น 1 เวทีรับฟังความคิดเห็นระดับองค์กรของแต่ละกลุ่ม แต่ละเครือข่าย แต่ละจังหวัด แต่ละภาค

ขั้น 2 เวทีประมวล สังเคราะห์ และเรียบเรียงข้อเสนอโดยความร่วมมือระหว่างเครือข่ายต่าง ๆ และนักวิชาการจาก 3 สถาบัน คือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ขั้น 3 เวทีรับฟังความคิดเห็นระหว่างตัวแทนของเครือข่ายองค์กรเอกชน ทั้ง 7 กลุ่ม กับ คณะอนุกรรมการรับฟังความคิดเห็น สถาบันการศึกษา องค์กรธุรกิจ และองค์กรเอกชนใน คณะกรรมาธิการรับฟังความคิดเห็นและประชาพิจารณ์สภาร่างรัฐธรรมนูญ

ข้อเสนอนี้ถือเป็นเจตนารมณ์พื้นฐานของประชาชน องค์กรประชาชน เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน ที่จะนำไปเผยแพร่ต่อสาธารณชน และให้องค์กรประชาชนนำไปใช้ในการรณรงค์ร่วมกันในช่วงประชาพิจารณ์ต่อไป

ภายหลังจากที่ได้มีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นในการจัดทำรัฐธรรมนูญมาตั้งแต่ต้น เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนได้จัดทำประมวลสาระสำคัญที่ประชาชนจะได้รับจากรัฐธรรมนูญฉบับใหม่

ซึ่งสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชนเป็นผู้สรุปสาระสำคัญ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้องค์กรประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชนนำไปเผยแพร่ต่อประชาชน เพื่อให้ประโยชน์ในการตัดสินใจที่จะสนับสนุน รัฐธรรมนูญฉบับนี้ต่อไป⁴⁰

เมื่อร่างรัฐธรรมนูญผ่านกระบวนการรับฟังความคิดเห็นและประชาพิจารณ์จากประชาชน แล้วแม้ว่าบางมาตราในร่างรัฐธรรมนูญยังมีประเด็นที่ถกเถียงกันอยู่บ้าง มิได้เป็นรัฐธรรมนูญที่ไม่มี จุดบกพร่องเลย ข้อเรียกร้องบางประเด็นคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญก็ไม่สามารถสนองตอบ ให้เป็นไปตามความต้องการอย่างแท้จริงได้ เพราะเหตุของความขัดแย้งกับหลักวิชาการทางรัฐศาสตร์ และนิติศาสตร์ แต่เมื่อพิจารณาถึงภาพรวมของร่างรัฐธรรมนูญแล้ว ประชาชนส่วนใหญ่ยอมรับว่า เป็นรัฐธรรมนูญที่เกื้อกูลต่อระบอบประชาธิปไตยมากที่สุด นำไปสู่การปฏิรูปการเมืองไทยในอนาคต ที่สำคัญยิ่งก็คือประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญ ด้วยเหตุนี้เครือข่ายองค์กรพัฒนา เอกชนด้านต่าง ๆ และประชาชนจึงสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญ โดยมีความพยายามอย่างต่อเนื่องที่จะ ผลักดันร่างรัฐธรรมนูญให้ผ่านความเห็นชอบของรัฐสภา เครือข่ายองค์กรประชาธิปไตยและเครือข่าย องค์กรพัฒนาเอกชนในภูมิภาคต่าง ๆ รวมตัวกันเพื่อกำหนดแนวทางในการผลักดันร่างรัฐธรรมนูญ โดยเฉพะารณรงค์ในพื้นที่จังหวัดซึ่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแสดงท่าทีคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญ และ กดดันพลเอก ชวลิต ในฐานะนายกรัฐมนตรี หัวหน้าพรรคความหวังใหม่ แกนนำรัฐบาล แสดง จุดยืนที่ชัดเจนรับร่างรัฐธรรมนูญ⁴¹

ในช่วงที่ร่างรัฐธรรมนูญเข้าสู่การพิจารณาของรัฐสภาเมื่อวันที่ 4 - 5 กันยายน 2540 การเคลื่อนไหวภายนอกรัฐสภามีทั้งกลุ่มสนับสนุนและกลุ่มคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญ กลุ่มคัดค้าน ประกอบด้วย กำนัน - ผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มประชาชนชาวไทยจำนวนหนึ่ง ชุมนุมคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญ ที่ลานพระบรมรูปทรงม้าและหน้ารัฐสภา ด้วยการแต่งกายสัญลักษณ์สีเหลือง นำใบปลิวมาแจกจ่าย และกล่าวโจมตีร่างรัฐธรรมนูญ ขณะที่กลุ่มสนับสนุนประกอบด้วย เครือข่ายองค์กรประชาธิปไตย เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรประชาชน กลุ่มองค์กรสังคมเพื่อประชาธิปไตย กลุ่มติดตาม การปฏิรูปการเมือง นิสิต นักศึกษา มหาวิทยาลัย กลุ่มญาติวีรชนเดือนพฤษภาคม มูลนิธิอาสาสมัคร เพื่อสังคม สมัชชาประชาชน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ สมัชชาประชาธิปไตยจังหวัดต่าง ๆ หอการค้า ไทย องค์กรธุรกิจเอกชน สมัชชาคนจน เครือข่ายเดือนตุลาคม ชมรมนักธุรกิจเพื่อประชาธิปไตย เป็นต้น รวมพลังการชุมนุมกดดันสมาชิกรัฐสภาบริเวณหน้ารัฐสภา ท้องสนามหลวงและชมรมนักธุรกิจเพื่อ ประชาธิปไตยร่วมกับชมรมพลังธุรกิจประชาธิปไตย จัด “26 กันยายน สีส้มสีเขียว” เดินรณรงค์

⁴⁰ สัมภาษณ์ วารุณี บุรินทร์รัตน์, เลขานุการคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.), 9 สิงหาคม 2543.

⁴¹ *The Nation* (August 12, 1997), p.6.

เพื่อฉีกพลังผลักดันให้มีการผ่านร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ซึ่งได้รับความสนใจและประชาชนเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ 17 องค์กรประกอบด้วย ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน) สำนักงานใหญ่ และสาขาสี่ลม ธนาคารชากรุง ธนาคารกสิกรไทย จำกัด (มหาชน) สาขาสี่ลม โรงแรมทาวเวอร์ อินน์ ดีกอากาศเนย์ประกันภัย ธนาคารฮ่องกง ดีกนิธิภัทร ดีกวิลเลซ ดีกเกษมกิจ ดีกยูไนเต็ดและซีพี ทาวเวอร์ บริษัทกรุงเทพประกันภัย จำกัด (มหาชน) ห้างสรรพสินค้าโรบินสัน และดีกสี่ลมคอมเพล็กซ์ เป็นต้น รวมถึงหอการค้าไทย สมาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยสมาคมธนาคารไทย กลุ่มตัวแทนผู้ใช้แรงงานจาก 5 รัฐวิสาหกิจ คือ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) การประปานครหลวง (กปน.) องค์กรโทรศัพท์แห่งประเทศไทย (ทศท.) การรถไฟแห่งประเทศไทย (ร.ฟ.ท.) บริษัทการบินไทย ให้การสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญด้วย⁴²

เมื่อมีความเคลื่อนไหวจากวุฒิสมาชิกและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบางส่วน เพื่อเข้าชื่อขอแก้ไขรัฐธรรมนูญ มาตรา 211 ให้เปลี่ยนแปลงเนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญ และนายกรัฐมนตรียังไม่มีท่าทีที่ชัดเจนว่าจะรับหรือไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ ทั้งที่ได้เคยแถลงนโยบายรัฐบาลต่อรัฐสภาเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2539 ว่าจะสนับสนุนการปฏิรูปการเมือง แต่กลับสร้างความสับสนให้กับประชาชนด้วยกระแสข่าวจะมีการยุบสภา บุคคลสำคัญในพรรคการเมืองร่วมรัฐบาลหลายพรรคก็ประกาศจะไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ เนื่องจากร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ส่งผลกระทบต่ออำนาจฝ่ายการเมืองลงเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนและเครือข่ายองค์กรประชาธิปไตย ซึ่งเฝ้าติดตามสถานการณ์ทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง จึงเคลื่อนไหวคัดค้านการบิดเบือนเจตนารมณ์ในการปฏิรูปการเมืองดังกล่าว พร้อมทั้งมีการชุมนุมเพื่อแสดงพลังสนับสนุนให้สมาชิกรัฐสภารับร่างรัฐธรรมนูญโดยจัดนิทรรศการแสดงดนตรี แจกரிบบิ้นสีเขียวติดหน้าอกให้สมาชิกรัฐสภาทุกคน แจกใบปลิวให้กับประชาชนทั่วไป และจัดชุมนุมอย่างสันติในวันที่ 3 กันยายน ที่ลาน สวป. มหาวิทยาลัยรามคำแหง วันที่ 4 กันยายน ที่หน้ารัฐสภา และวันที่ 5 กันยายน ที่ห้องสนามหลวง เพื่อแสดงพลังของประชาชนในการสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่

นอกจากนี้ ได้ร่วมกันแถลงคำประกาศว่า ด้วยความห่วงใยต่อสถานการณ์ทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมไทยในปัจจุบัน กำลังเผชิญกับภาวะวิกฤติอย่างหนัก เครือข่ายองค์กรประชาธิปไตยและเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนจึงได้จัดประชุมเพื่อกำหนดบทบาทและแผนปฏิบัติการต่อการผลักดันร่างรัฐธรรมนูญในวันที่ 27 กันยายน

โดยมีมติร่วมกันว่า 1. รัฐสภาจะต้องผ่านร่างรัฐธรรมนูญโดยไม่มีเงื่อนไข การแก้ไขรัฐธรรมนูญจะทำได้โดยรัฐสภาชุดใหม่เท่านั้น 2. รัฐบาลจะยุบสภาก่อนรัฐธรรมนูญใหม่มีผลบังคับ

⁴² มติชนรายวัน (27 กันยายน 2540), หน้า 9.

ใช้ไม่ได้ 3. การผลักดันร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ไม่เกี่ยวข้องกับการขับไล่รัฐบาล 4. พรรคการเมืองทุกพรรคและวุฒิสภา หยุดใช้ร่างรัฐธรรมนูญมาเป็นเกมการเมือง 5. รัฐบาลและรัฐสภาจะแต่งตั้งองค์กรตรวจสอบใด ๆ หรือการกระทำอื่น ๆ ที่บิดเบือนเจตนารมณ์ของการปฏิรูปการเมืองมิได้ เช่น การแต่งตั้งคณะกรรมการ ป.ป.ป.⁴³

สำหรับกิจกรรมในการเคลื่อนไหว คือ จัดให้มีการเดินรณรงค์ “รวมพลังสี่เขียว” เรียกร้องให้รัฐสภารับร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ทั่วประเทศ โดยตัวแทนเครือข่ายแต่ละจังหวัด ทั้งนี้องค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ (ข.ส.ม.ก.) ร่วมรณรงค์ติดสติ๊กเกอร์สนับสนุนให้รัฐสภาผ่านร่างรัฐธรรมนูญกับรถเมล์ทุกสาย

จัดให้มีการประชุมใหญ่เครือข่ายองค์กรประชาธิปไตยทั่วประเทศ ประกาศเจตนารมณ์พร้อมสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญในวันอาทิตย์ที่ 21 กันยายน 2540 ที่หอประชุมเล็ก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การประชุมใหญ่ ณ ห้องสนามหลวง ในวันที่ 26 กันยายน เพื่อผลักดันสนับสนุนรับร่างรัฐธรรมนูญโดยใช้คำขวัญ “26 ก.ย. ย้ำสัญญารัฐสภา” และนัดชุมนุมใหญ่แสดงเจตนารมณ์รับร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่บริเวณหน้ารัฐสภา วันที่ 27 กันยายน ในวันลงมติรับร่างฯ โดยใช้คำขวัญ “27 ก.ย. รัฐสภาต้องผ่านรัฐธรรมนูญ” หากมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเกิดขึ้น หรือมีการบิดพลิ้วหรือไม่เป็นไปตามที่รัฐบาลประกาศไว้ ทางเครือข่ายองค์กรประชาธิปไตยและองค์กรประชาชนทั่วประเทศ จะนัดประชุมทันที เพื่อกำหนดท่าทีทบทวนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเพื่อเคลื่อนไหวกดดัน⁴⁴

ในวันที่ 27 กันยายน 2540 เป็นวันที่รัฐสภาลงมติร่างรัฐธรรมนูญ ฝ่ายสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญรวมพลังกันเดินขบวนรณรงค์ไปยังหน้ารัฐสภา ลานพระบรมรูปทรงม้า ถนนราชดำเนิน อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย และห้องสนามหลวง โดยใช้สัญลักษณ์ “สี่เขียว” ธงสี่เขียว โบสี่เขียว รั้วสี่เขียว เสื้อยืดสี่เขียว ดอกกุหลาบผ้าสี่เขียว ผ้าโพกศีรษะสี่เขียว แผ่นป้ายข้อความสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญ เราขอสนับสนุน (ร่าง) รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” พร้อมทั้งในหลายจังหวัดใหญ่ ๆ ทั่วประเทศ ประชาชนมีความตื่นตัวแสดงพลังสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญ อาทิ เชียงใหม่ นครศรีธรรมราช เชียงราย นครพนม อุบลราชธานี นครราชสีมา ตรัง เป็นต้น⁴⁵

⁴³ The Nation (September 15, 1997), p.2.

⁴⁴ สัมภาษณ์ พิภพ ธงไชย, เลขาธิการคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย, 29 สิงหาคม 2543.

⁴⁵ สถาบันนโยบายศึกษา, “เกาะติดสถานการณ์ปฏิรูปการเมือง”, จดหมายข่าวปฏิรูปการเมือง (สิงหาคม 2540), หน้า 5.

ในที่สุดรัฐสภาไม่สามารถต้านทานต่อแรงกดดันของกระแสสังคม ที่ต้องการปฏิรูปการเมือง และรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตยได้ รัฐสภามีมติอย่างท่วมท้น ให้ความเห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญ ถึง 578 เสียง จากจำนวนสมาชิกรัฐสภาทั้งสิ้น 651 คน

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในประชาสังคมจะพบว่า มีความคิดเห็นที่ขัดแย้งกันเองโดยเฉพาะในช่วงการร่างรัฐธรรมนูญเช่น

- ภายในกลุ่มสตรียังมีความไม่เห็นพ้องกันเองในเรื่องการกำหนดสัดส่วนระหว่างหญิงและชายเท่าเทียมกันในการเลือกตั้งและแต่งตั้งทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ
- องค์กรศาสนาต้องการให้บทบัญญัติรัฐธรรมนูญกำหนดให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ขณะที่กลุ่มสิทธิมนุษยชนมีความเห็นขัดแย้งว่าเป็นการระเมิดต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนที่นับถือศาสนาอื่น
- สมาคมกำนัน - ผู้ใหญ่บ้านไม่เห็นด้วยกับร่างรัฐธรรมนูญที่กำหนดให้กำนัน - ผู้ใหญ่บ้านที่จะเข้าไปเป็นกรรมการ อบต. จะต้องผ่านการเลือกตั้งก่อน

การที่แต่ละกลุ่มมีความเห็นขัดแย้งกันเองในบางประเด็นทำให้การผลักดันอ่อนพลังลง และข้อเสนอที่ ส.ส.ร. พิจารณาเห็นว่าไม่สามารถยอมรับได้ ก็จะผลักดันไม่สำเร็จ เนื่องจากขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจของ ส.ส.ร. แต่ถ้า ส.ส.ร. ยังมีช่องว่างหรือยังไม่มี agenda และข้อมูลที่ชัดเจน องค์กรพัฒนาเอกชนและพวกความคิดก้าวหน้าก็จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของ ส.ส.ร. อาทิ เรื่องของสตรี การจัดตั้งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เป็นต้น

การประเมินโอกาสทางการเมืองขององค์กรพัฒนาเอกชน

ความพยายามของฝ่ายการเมืองที่จะปกป้องอำนาจและผลประโยชน์ ปรากฏให้เห็นตั้งแต่ในช่วงของการคัดเลือกสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ (ส.ส.ร.) บรรดาพรรคการเมืองต่างส่งคนของตนลงสมัคร ส.ส.ร. โดยเฉพาะ ส.ส.ร. ประเภทบุคคลทั่วไปจาก 76 จังหวัด เพื่อให้ได้ที่นั่งในสภาร่างรัฐธรรมนูญจำนวนมากที่สุด ซึ่งก็เป็นไปตามที่ได้มีการวิพากษ์วิจารณ์ว่า พรรคร่วมรัฐบาล อาทิ พรรคความหวังใหม่ พรรคชาติพัฒนา พรรคกิจสังคม เป็นต้น ได้จัดทำบัญชีรายชื่อหรือไพล์ในการคัดเลือก ส.ส.ร. โดยผลการคัดเลือกของรัฐสภา บุคคลที่เข้ามาเป็น ส.ส.ร. ทั้งประเภทตัวแทนจังหวัดและประเภทผู้เชี่ยวชาญส่วนหนึ่งมีความเชื่อมโยงกับฝ่ายการเมือง โดยเฉพาะพรรคความหวังใหม่แก่นำพรรคร่วมรัฐบาลในขณะนั้น พฤติการณ์ทางการเมืองของพรรคการเมืองต่าง ๆ ที่พยายามส่งคนของตนลงสมัคร ส.ส.ร. มีจุดมุ่งหมายเพื่อการเข้าไปมีส่วนร่วมและคานอำนาจนักวิชาการในสภาร่างรัฐธรรมนูญ มิให้มีบทบัญญัติที่ลดทอนอำนาจของนักการเมืองจากระบบการเมืองเก่า ๆ โดยเฉพาะเข้าไปคัดค้านระบบการแยกอำนาจนิติบัญญัติออกจากอำนาจบริหารที่ห้ามสมาชิกสภา

ผู้แทนราษฎร หรือ สมาชิกวุฒิสภา เป็นนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีในขณะเดียวกัน การจัดตั้งศาล คดีการเมือง การเปิดเผยบัญชีทรัพย์สินและหนี้สินของนักการเมืองต่อสาธารณะซึ่งจะส่งผลให้ผู้ ดำรงตำแหน่งทางการเมืองประกอบด้วย นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา ข้าราชการการเมืองอื่น และผู้บริหารท้องถิ่นและสมาชิกท้องถิ่นตามที่กฎหมายบัญญัติ มีหน้าที่ยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินของตน คู่สมรส และบุตรที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ ต่อคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ ทุกครั้งที่เข้ารับตำแหน่งหรือพ้นจาก ตำแหน่ง⁴⁶

ผู้ลงสมัคร ส.ส.ร. ที่พรรคการเมืองสนับสนุน ได้แก่ ผู้สมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทน ราษฎรที่สอบตก สมาชิกสภาจังหวัด และหัวคะแนน ในหลายพื้นที่ พรรคการเมืองต่าง ๆ ได้จัดวาง บุคคล 10 คน ที่ต้องได้รับเลือกเป็น ส.ส.ร. ซึ่งเป็นตัวแทนจังหวัด และกว้านซื้อบุคคลที่มีคุณวุฒิ ทางกฎหมาย ข้าราชการครูที่เกษียณอายุ เข้าสมัครสมาชิก ส.ส.ร. เพื่อไปลงคะแนนเสียงให้กับ บุคคลทั้ง 10 คน ที่พรรคได้กำหนดเอาไว้ หรือที่เรียกว่า “บล็อกโหวต”

เมื่อพิจารณารายชื่อคณะกรรมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ เห็นได้ว่ากรรมการฯ หลายคนมีความสัมพันธ์กับพรรคความหวังใหม่ อาทิ นายวิศิษฐ์ โฆษิตานนท์ (อดีต ส.ส. เพชรบูรณ์) พ.อ.พิเศษ อุดม ทวีวัฒน์ (อดีต ส.ส.ร้อยเอ็ด) นายบัวพรม ธีระกัลยาณพันธ์ (อดีต ส.ส.ชัยภูมิ) พล.อ.ปัญญา สิงห์ศักดิ์ (อดีต ส.ส.นครราชสีมา) นางพินทิพย์ ลีลาภรณ์ (น้องสาวที่ปรึกษา พรรคความหวังใหม่) นายวุฒิพงศ์ ฉายแสง (น้องชาย ร.ม.ช.คลัง) นายวรพจน์ วงศ์สง่า (อดีต ผู้สมัคร ส.ส.สกลนคร) พรรคอื่น ๆ อาทิ นายเดโช สวานานนท์ (อดีต ส.ส.กทม. พรรคประชากร ไทย) นายธงชาติ รัตนิชา (อดีต ส.ส.นครศรีธรรมราช พรรคประชาธิปัตย์)⁴⁷

ในช่วงการร่างรัฐธรรมนูญ ได้มีการเคลื่อนไหวจากฝ่ายการเมืองซึ่งได้รับผลกระทบจาก การถูกถอดถอนอำนาจ เพื่อคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญในประเด็นที่ไม่เห็นด้วย

วุฒิสมาชิก

วุฒิสมาชิกสายอนุรักษ์พยายามล็อบบี้วุฒิสมาชิกสายข้าราชการประจำสายทหาร ให้ร่วม คัดค้านการกำหนดให้วุฒิสมาชิกมาจากการเลือกตั้งโดยตรง คัดค้านการห้ามนายกรัฐมนตรีและ รัฐมนตรีเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในขณะเดียวกัน และในมาตรา 3 ที่ ส.ส.ร. กำหนดให้ “อำนาจ อธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย” โดยให้เหตุผลว่า ถ้าใช้คำว่า “มาจาก” พระมหากษัตริย์จะทรงใช้

⁴⁶ มติชนรายวัน (9 สิงหาคม 2540), หน้า 18.

⁴⁷ Bangkok Post (June 9, 1997), p.2.

พระราชอำนาจตรงช่องว่างกฎหมายได้ เพื่อแก้ไขบ้านเมืองยามวิกฤต ซึ่งที่ผ่านมาก็ทำให้บ้านเมืองเรียบร้อยดี หากใช้คำว่า “เป็นของ” จะเป็นการตัดพระราชอำนาจตรงนี้โดยเด็ดขาด และอาจจะไปสู่จุดสูญหายปลายจุดเช่นประชาชนมีสิทธิเสนอกฎหมายเองได้ ประชาชนมีสิทธิร่วมการตัดสินใจ หรือประชาชนมีสิทธิถอดถอนนักการเมือง ขณะที่นายพูนศักดิ์ วรรณพงษ์ วุฒิสมาชิกพยายามชี้แนะและระดมการคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญจากลูกเสือชาวบ้าน โดยกล่าวว่าร่างรัฐธรรมนูญในหลายมาตราเป็นการลดทอนพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์⁴⁸

พรรคการเมือง

พรรคการเมืองบางพรรคคัดค้านการกำหนดให้นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีจะเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในขณะเดียวกันไม่ได้ และผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองมีหน้าที่ยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินของตน คู่สมรสและบุตรที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ ต่อคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติทุกครั้งที่เข้ารับตำแหน่งหรือพ้นจากตำแหน่ง⁴⁹

พรรคการเมืองที่ยังไม่มีความพร้อม ไม่เห็นด้วยกับการเลือกตั้ง ส.ส. ในแบบบัญชีรายชื่อ เนื่องจากเหตุผลว่าจะส่งผลให้พรรคประชาธิปไตยซึ่งเป็นพรรคเก่าแก่ขนาดใหญ่ และมีสาขาพรรคกระจายอยู่ทั่วประเทศ มีความได้เปรียบพรรคการเมืองอื่น ๆ ที่ยังไม่มีความพร้อม

พรรคเสรีธรรมซึ่งเป็นพรรคการเมืองขนาดเล็กไม่เห็นด้วยที่ร่างรัฐธรรมนูญกำหนดว่าบัญชีรายชื่อของพรรคการเมืองใดได้คะแนนเสียงน้อยกว่าร้อยละห้าของจำนวนคะแนนเสียงรวมทั้งประเทศให้ถือว่าไม่มีผู้ใดในบัญชีนั้นได้รับเลือกตั้ง

นายเสนาะ เทียนทอง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยและเลขาธิการพรรคความหวังใหม่ไม่เห็นด้วยกับการกำหนดให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยกว่า 5 หมื่นคนมีสิทธิเข้าชื่อร้องขอต่อประธานวุฒิสภาเพื่อให้วุฒิสภามีมติถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี ฯลฯ เพราะจะทำให้บ้านเมืองวุ่นวาย และการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภาเป็นการลิดรอนพระราชอำนาจพระมหากษัตริย์ อีกทั้งมีความพยายามที่จะอาศัยเสียงของลูกเสือชาวบ้านและประชาชนในต่างจังหวัดมาคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญในช่วงการทำประชามติ ซึ่งนายเสนาะ ยังแสดงการคัดค้านการจัดทำประชามติเพื่อรับฟังความคิดเห็นของประชาชน โดยเฉพาะไม่เห็นด้วยที่กำหนดให้กำหนดผู้ใหญ่บ้านต้องผ่านการเลือกตั้งก่อนจะเข้าไปเป็นกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)⁵⁰

⁴⁸ มติชนรายวัน (1 สิงหาคม 2540), หน้า 12.

⁴⁹ มติชนรายวัน (9 สิงหาคม 2540), หน้า 16.

⁵⁰ สัมภาษณ์ สมนึก ชูวีเชียร, สมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ จังหวัดเลย, 16 สิงหาคม 2543.

ก่อนหน้าที่รัฐสภาจะลงมติร่างรัฐธรรมนูญ มีการประชุมหารือระหว่างแกนนำพรรคร่วมรัฐบาล เพื่อประเมินสถานการณ์และกำหนดท่าทีต่อการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ โดยพรรคชาติพัฒนาได้ข้อสรุปว่า จำเป็นต้องรับร่างรัฐธรรมนูญเนื่องจากมีกระแสกดดันอย่างมาก หากไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ อาจทำให้รัฐบาลต้องเผชิญวิกฤติรอบด้านทั้งปัญหาเศรษฐกิจ และกลุ่มพลังมวลชนต่าง ๆ ที่ออกมาเคลื่อนไหว พรรคความหวังใหม่ก็เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องรับร่างรัฐธรรมนูญเนื่องจากเสียงส่วนใหญ่ของประชาชนต้องการปฏิรูปการเมืองไทยและรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่เป็นประชาธิปไตย ถึงแม้ว่าข้อเสนอหรือข้อเรียกร้องของพรรคการเมืองในหลายประเด็นจะไม่ได้รับการตอบสนองจากสภาร่างรัฐธรรมนูญ⁵¹

ในที่สุด พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ นายกรัฐมนตรีและหัวหน้าพรรคความหวังใหม่พร้อมด้วยแกนนำพรรคร่วมรัฐบาล เปิดแถลงอย่างเป็นทางการเมื่อค่ำวันที่ 5 กันยายน ว่า พรรคร่วมรัฐบาล 6 พรรคมีมติเป็นเอกฉันท์ว่าให้รับร่างรัฐธรรมนูญฉบับสภาร่างรัฐธรรมนูญ (ส.ร.) ทำให้สถานการณ์ทางการเมืองที่กำลังตึงเครียดคลี่คลายลง

ก่อนที่จะแถลงเรื่องดังกล่าวนั้น พล.อ.ชวลิตยังไม่ยอมแสดงท่าทีว่าจะรับหรือไม่รับร่างรัฐธรรมนูญต่อสาธารณะ เนื่องจากมีความขัดแย้งภายในพรรคความหวังใหม่และพรรคร่วมรัฐบาลเอง แต่สถานการณ์ต่าง ๆ รุมเร้าอย่างหนักจน พล.อ.ชวลิตไม่มีทางเลือกหรือไม่สามารถซื้อเวลาได้อีกต่อไป

ในวันที่ 27 กันยายน 2540 ที่ประชุมรัฐสภามีมติอย่างท่วมท้นให้ความเห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญถึง 578 เสียง ไม่เห็นชอบ 16 เสียง งดออกเสียง 17 เสียง มีผู้ไม่มาร่วมประชุมจำนวน 40 คนจากจำนวนสมาชิกรัฐสภาทั้งสิ้น 651 คน⁵²

วิเคราะห์ผลสำเร็จในการผลักดันรัฐธรรมนูญฉบับใหม่

ในช่วงการเคลื่อนไหวผลักดันตั้งแต่กระบวนการจัดทำรัฐธรรมนูญเริ่มขึ้น จนกระทั่งร่างรัฐธรรมนูญผ่านความเห็นชอบจากรัฐสภา เมื่อพิจารณาตามยุทธวิธีที่องค์กรพัฒนาเอกชนนำมาใช้ในการต่อสู้เรียกร้อง เพื่อผลักดันข้อเสนอต่อสภาร่างรัฐธรรมนูญให้ได้รับการตอบสนอง และรณรงค์ให้เกิดกระแสสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญ องค์กรพัฒนาเอกชนได้ดำเนินการดังนี้

⁵¹ Bangkok Post (September 11, 1997), p.2.

⁵² มติชนรายวัน (28 กันยายน 2540), หน้า 2.

1. ส่งตัวแทนลงสมัครสมาชิกสภาว่างรัฐธรรมนูญ
2. ประสานงานเชื่อมโยงกับสมาชิกสภาว่างรัฐธรรมนูญ โดยองค์กรพัฒนาเอกชนจัดเตรียมเอกสารข้อมูลประกอบการอภิปรายต่อผู้ในสภาว่างรัฐธรรมนูญ
3. การลือบบี้สมาชิกสภาว่างรัฐธรรมนูญและสมาชิกรัฐสภา
4. การอาศัยความสัมพันธ์ส่วนบุคคล
5. รวมตัวกันระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนด้านต่าง ๆ
6. อาสาสมัครทำงานฝ่ายเลขานุการสมาชิกสภาว่างรัฐธรรมนูญ
7. สร้างแนวร่วมพันธมิตรกับองค์กรต่าง ๆ
8. การทำให้ประเด็นที่เรียกร้องเป็นประเด็นสาธารณะ เพื่อแสวงหาการสนับสนุนจากสื่อมวลชนและประชาชน อาทิ เรื่องสิทธิเสรีภาพ การจัดตั้งองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ (คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ) การตรวจสอบการใช้อำนาจอรัฐ เป็นต้น
9. รณรงค์เผยแพร่แนวความคิดปฏิรูปการเมือง จัดทำแผนรณรงค์ให้ประชาชนรับรู้เกี่ยวกับประเด็นสำคัญในร่างรัฐธรรมนูญ อันจะนำไปสู่การปฏิรูปการเมืองไทยในอนาคต
10. พบปะกับสื่อมวลชนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อกระจายข่าวสารข้อมูลไปสู่ประชาชน
11. ฝ้าติดตามการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญของสมาชิกสภาว่างรัฐธรรมนูญในประเด็นที่เรียกร้อง
12. จัดการประชุมสัมมนาระดมความคิดเห็น เพื่อนำเสนอต่อสภาว่างรัฐธรรมนูญทุกสัปดาห์
13. รวมตัวกันเข้าพบเพื่อยื่นหนังสือหรือจดหมายถึงสมาชิกสภาว่างรัฐธรรมนูญ
14. เชื่อมโยงการผลักดันข้อเรียกร้องผ่านทางสมาชิกวุฒิสภา และสมาชิกสภาว่างรัฐธรรมนูญที่เป็นตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชน
15. การรุกด้วยทัศนคติเชิงบวกต่อสมาชิกสภาว่างรัฐธรรมนูญ อาทิ การมอบดอกไม้แสดงความสนับสนุน เป็นต้น
16. พบปะประชาชนด้วยการใช้รถเคลื่อนที่และการปราศรัย เป็นการส่งข่าวสารให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญของการได้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ เพื่อปฏิรูปการเมืองไทย
17. แสดงพลังด้วยการชุมนุมและเดินขบวนเพื่อกดดันต่อรัฐสภา
18. ใช้สัญลักษณ์ในการเคลื่อนไหว อาทิ ธงสีเขียว โบว์สีเขียว รั้วสีเขียว ผ้าโพกศีรษะสีเขียว เป็นต้น

แม้ว่าความตั้งใจของสมาชิกสภาว่างรัฐธรรมนูญที่ต้องการเข้ามาทำงานเพื่อผลประโยชน์สาธารณะ ได้มีความพยายามทำให้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ นำไปสู่การปฏิรูปการเมืองไทยในอนาคตโดยแท้จริงแล้วเป้าหมายสูงสุดซึ่งเป็นความหวังของสมาชิกสภาว่างรัฐธรรมนูญส่วนใหญ่ที่ต้องการเห็นในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ คือ 1. การเลือกตั้งแบบเขตเดียวคนเดียว 2. การเลือกตั้งแบบบัญชี

รายชื่อ 3. การห้ามสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นรัฐมนตรี 4. กระบวนการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ ซึ่งเป้าหมายสูงสุดทั้ง 4 ประการดังกล่าว ล้วนเป็นเป้าหมายในทางตรงข้ามกับฝ่ายการเมืองทั้งสิ้น คือต้องทำทุกวิถีทางเพื่อที่จะตัดออกหรือเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้เป็นที่ไปตามความต้องการของตนเองให้ได้

เนื่องจากรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ได้หยิบยก “ศาลปกครอง” ที่มีอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับเก่า แต่ยังไม่ได้ถูกนำมาใช้ ให้ได้ใช้บังคับกันเป็นรูปธรรมทันที โดยให้ศาลปกครองทำหน้าที่ควบคุมการใช้อำนาจของฝ่ายบริหารหมายถึงนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี และข้าราชการทั้งส่วนกลาง ภูมิภาค ท้องถิ่น และเจ้าหน้าที่ของรัฐอื่น ๆ ให้ชอบด้วยกฎหมาย การตรวจสอบอำนาจรัฐ ระดับอื่นที่มาเสริมมาตรการตรวจสอบของศาลหลักต่าง ๆ ตามรัฐธรรมนูญ ที่ไม่เคยมีเป็นรูปธรรมในรัฐธรรมนูญฉบับใดในอดีต อาทิ ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา คณะกรรมการสิทธิมนุษยชน คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ การดำเนินคดีอาญากับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง การให้ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองมีหน้าที่ยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สิน การให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง 5 หมื่นคนขึ้นไป มีสิทธิเข้าชื่อร้องขอต่อประธานวุฒิสภาเพื่อให้วุฒิสภามีมติถอดถอนนักการเมืองและข้าราชการระดับสูงที่ทุจริตประพฤติมิชอบ เป็นต้น กระบวนการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐดังกล่าวนี้ รวมถึงการห้ามสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นรัฐมนตรี ทำให้ฝ่ายการเมืองได้รับผลกระทบจากการถูกลดทอนอำนาจลง จึงปรากฏว่าร่างรัฐธรรมนูญในหลายมาตราถูกต่อต้านโดยฝ่ายที่สูญเสียผลประโยชน์ กลุ่มคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญมีความพยายามที่จะปลุกระดมให้เกิดการต่อต้าน ด้วยวิธีการลือขบถ แจกใบปลิวและเอกสารที่ทำให้เกิดความเข้าใจผิดบิดเบือนจากเจตนารมณ์แท้จริงของบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ การชุมนุม การใช้สัญลักษณ์ “สีเหลือง” ในการเคลื่อนไหวไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ กลุ่มคัดค้านประกอบด้วยพรรคการเมือง วุฒิสมาชิกสายอนุรักษ์ กำนัน - ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น

ดังนั้นโดยบทบาทสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรร่างรัฐธรรมนูญเพียงลำพัง คงไม่เพียงพอที่จะผลักดันร่างรัฐธรรมนูญให้เป็นที่ยอมรับของสังคมได้ จึงต้องอาศัยความร่วมมือจากองค์กรพัฒนาเอกชนและสื่อมวลชนซึ่งเป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญสามารถเข้าถึงประชาชนได้อย่างกว้างขวาง ในการระดมการสนับสนุนและรณรงค์เผยแพร่แนวความคิดในร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและการยอมรับจากประชาชน การที่องค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ รวมตัวกันหลายองค์กร ยังสะท้อนให้เห็นความประสงค์ของภาคประชาชนที่เรียกร้องให้มีการรวมตัวเสนอความคิดเห็นอันหลากหลาย

ในส่วนของประชาชนทั่วไปมีความสนใจประเด็นรัฐธรรมนูญไม่มากนักก็ตาม แต่ด้วยความอยากเห็นการปฏิรูปการเมืองไทยซึ่งพูดกันมานานเป็นรูปธรรมชัดเจนยิ่งขึ้น นั่นก็คือรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่จะเป็นจุดเริ่มต้น อีกทั้งปัญหาทางการเมืองอันเกิดจากการทุจริตคอร์รัปชัน นักการเมืองไม่มีคุณภาพ รัฐบาลขาดประสิทธิภาพในการบริหารงาน การซื้อเสียงเลือกตั้ง ประชาชน

ขาดโอกาสในการมีส่วนร่วมตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ เหล่านี้เป็นสิ่งที่ประชาชนต้องการให้เกิดความเปลี่ยนแปลง เมื่อสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญสามารถตอบสนอง โดยเฉพาะเปิดรับฟังความคิดเห็นและประชาพิจารณ์ร่างรัฐธรรมนูญจากประชาชน ทำให้รู้สึกว่าได้มีส่วนร่วมในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ การต่อต้านจากประชาชนจึงไม่เกิดขึ้น

แม้ว่ากระบวนการคัดเลือกสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญจะเอื้ออำนวยแก่ฝ่ายการเมืองในการเลือกบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับตนเข้าไปในสภาร่างรัฐธรรมนูญจำนวนมาก โดยเฉพาะสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญประเภทตัวแทนจังหวัด แต่ฝ่ายการเมืองก็ไม่สามารถครอบงำการทำงานของสภาร่างรัฐธรรมนูญ เห็นได้จากสภาร่างรัฐธรรมนูญมิได้ยินยอมรอมชอมตามความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขในประเด็นที่ไม่เห็นด้วย อาทิ 1. การห้ามสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นรัฐมนตรี 2. ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองมีหน้าที่ยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สิน 3. วุฒิสมาชิกมาจากการเลือกตั้งโดยตรง 4. สมาชิกสภาท้องถิ่นต้องมาจากการเลือกตั้ง เป็นต้น ที่สำคัญคือองค์กรพัฒนาเอกชนกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัว สื่อมวลชนประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญและการปฏิรูปการเมืองให้เคลื่อนไหวอยู่ในการรับรู้ของประชาชนตลอดเวลา ก่อให้เกิดกระแสกดดันรัฐสภาจนต้องยอมรับร่างรัฐธรรมนูญในที่สุด ขณะที่กลุ่มคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญไม่สามารถแสวงหาการสนับสนุนจากสาธารณะได้ เนื่องจากประเด็นที่กลุ่มเคลื่อนไหวต่อต้านหรือเรียกร้อง ส่วนแต่เป็นผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มในวงแคบเท่านั้น มิใช่เป็นผลประโยชน์ของสังคมส่วนรวมแต่อย่างใด

อย่างไรก็ดี ผลสำเร็จของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ประกอบด้วยหลายปัจจัย กล่าวคือ สมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญส่วนหนึ่งมีความตั้งใจให้รัฐธรรมนูญออกมาดี ประชาชนต้องการเห็นการปฏิรูปการเมืองซึ่งพูดกันมานานให้ปรากฏเป็นรูปธรรมชัดเจนคือได้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่น่าไปสู่การปฏิรูปการเมือง และองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการระดมการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นด้วยการทำงานสัมผัสกับปัญหาและเข้าถึงประชาชนอย่างกว้างขวาง ทรนรงค์เผยแพร่แนวความคิดให้ประเด็นการปฏิรูปการเมืองเคลื่อนไหวอยู่ในการรับรู้ของประชาชน เพื่อให้เกิดความเข้าใจความตื่นตัว และการยอมรับสนับสนุนจากประชาชน โดยเฉพาะในช่วงที่ร่างรัฐธรรมนูญกำลังเข้าสู่การพิจารณาของรัฐสภา พรรคความหวังใหม่แกนนำรัฐบาลขณะนั้นแสดงท่าทีว่าจะไม่รับร่างรัฐธรรมนูญตรงจุดนี้เองที่องค์กรพัฒนาเอกชนได้อาศัยการใช้สัญลักษณ์ “สีเขียวตองอ่อน” เพื่อให้เกิดจุดร่วมในการเคลื่อนไหวอย่างมีพลังจากประชาชนทั่วประเทศ ปรากฏการณ์ลักษณะนี้ทำให้เห็นว่าความต้องการขององค์กรพัฒนาเอกชนที่เป็นกลุ่มผลักดันรัฐธรรมนูญตั้งแต่ในช่วงแรก ได้ใช้วิธีการทางสื่อเป็นเครื่องมือในการรณรงค์เผยแพร่ประเด็นรัฐธรรมนูญให้อยู่ในความสนใจเพื่อแสวงหาการสนับสนุนจากประชาชนต่อร่างรัฐธรรมนูญอย่างกว้างขวาง จนได้ขยายจุดมุ่งหมายเดียวกันนี้ไปยังกลุ่มต่าง ๆ ในประชาสังคม ร่วมกันดำเนินการกดดันเรียกร้องเพื่อให้ได้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ทำให้รัฐสภาต้องผ่านความเห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้เพราะไม่สามารถต้านต่อกระแสความต้องการของสังคมได้

สรุป

การศึกษาบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการผลักดันการร่างและจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ องค์กรพัฒนาเอกชนแต่ละเครือข่ายต่างผลักดันเพื่อให้ข้อเสนอของกลุ่มได้รับการตอบสนอง โดยส่วนใหญ่จะใช้วิธีการล็อบบี้ ประสานงานเชื่อมโยงกับ ส.ส.ร. รวมทั้งกันระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนในประเด็นที่เห็นพ้อง เชื่อมโยงการผลักดันข้อเรียกร้องผ่านทาง ส.ส.ร. และสมาชิกวุฒิสภาที่เป็นตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น บทบาทสำคัญขององค์กรพัฒนาเอกชนที่กล่าวได้ว่ามีอิทธิพลต่อการตัดสินใจให้ความเห็นชอบผ่านร่างรัฐธรรมนูญในขั้นตอนของรัฐสภา ก็คือการใช้สื่อเป็นเครื่องมือในการรณรงค์เผยแพร่ข่าวสารข้อมูลทำให้เป็นประเด็นสาธารณะ เพื่อระดมการสนับสนุนจากประชาชนต่อร่างรัฐธรรมนูญที่จะนำไปสู่การปฏิรูปการเมืองไทย ประเด็นรัฐธรรมนูญจึงได้รับความสนใจและอยู่ในการรับรู้ของประชาชนโดยทั่วไปมากขึ้น เมื่อพรรคความหวังใหม่แกนนำรัฐบาลขณะนั้นแสดงท่าทีจะไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ การรวมพลังกดดันจากภายนอกรัฐสภาจึงเกิดขึ้นเป็นกระแสของฝ่ายสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญโดยอาศัยการใช้สัญลักษณ์ “สีเขียวทองอ่อน” ในการเคลื่อนไหว ซึ่งมีผลทำให้รัฐธรรมนูญผ่านความเห็นชอบจากรัฐสภาในที่สุด